

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ПРЕЗИДЕНТІНІҢ ЖАНЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК
БАСҚАРУ АКАДЕМИЯСЫ

Мемлекеттік саясаттың ұлттық мектебі

қолжазба құқығында

Нәси Сырым Қажымұратұлы

**НЕЕТ ЖАСТАРЫ АРАСЫНДА КЕДЕЙЛІКТІ ЕҢСЕРУ ЖӨНІНДЕГІ
МЕМЛЕКЕТТІК САЯСАТТЫ ЖЕТІЛДІРУ**

«7M041 Бизнес және басқару» дайындық бағыты бойынша
«7M041119 – Мемлекеттік басқару» білім беру бағдарламасы

Бизнес және басқару магистрі дәрежесін иелену үшін магистрлік жоба

Ғылыми жетекші _____ Абишева М.А.,
саяси ғылымдарының
кандидаты, профессор

Жоба қорғауға жіберілді: « _____ » _____ 20__ ж.

Мемлекеттік саясаттың
ұлттық мектебінің директоры _____ Абдыкаликова М.Н.

Астана, 2023

МАЗМҰНЫ

НОРМАТИВТІК СІЛТЕМЕЛЕР.....	3
БЕЛГІЛЕУЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР.....	4
КІРІСПЕ.....	5
НЕГІЗГІ БӨЛІМ	7
1 НЕЕТ санатындағы жастар арасындағы кедейшілік мәселесін зерттеудің негізгі теориялық және әдістемелік тәсілдері.	
1.1 Әдебиеттерге шолу және зерттеу әдістері	
1.2 НЕЕТ жастары санының және олардың арасындағы кедейліктің дамуына және өсуіне ықпал ететін негізгі факторлар	
2 НЕЕТ санатындағы жастардың Қазақстандағы жағдайы және мемлекеттік саясат.	
2.1 Қазақстандағы жастар арасындағы білім алу, кедейлік, жұмыссыздық мәселелері.	
2.2 Қазақстандағы НЕЕТ жастарының жас, гендерлік, өңірлік көрсеткіштері	
2.3 Жастар арасындағы жұмыссыздық және кедейлікті реттеудің нормативтік-құқықтық моделі	
3 Қазақстан жастарына НЕЕТ мәртебесін беруге ықпал ететін факторлар	
3.1 Жастардың білімге қатысу дәрежесі, оларға арналған қолжетімді мүмкіндіктер	
3.2 НЕЕТ жастарының дағдылары мен білімін арттыру	
ҚОРЫТЫНДЫ	48
ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕККӨЗДЕР ТІЗІМІ	51
ҚОСЫМШАЛАР	54

Нормативтік сілтемелер

Осы магистрлік жобада келесі нормативтік құжаттарға сілтемелер пайдаланылады:

Халықты жұмыспен қамту туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2016 жылғы 6 сәуірдегі № 482-V ҚРЗ;

Мемлекеттік жастар саясаты туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 9 ақпандағы № 285-V ҚРЗ;

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 жылғы 21 қыркүйектегі № 583 18 – 29 жас аралығындағы NEET жастарды, оның ішінде 2018 жылғы түлектерді жұмыспен қамту және әлеуметтендіру бойынша жол картасын бекіту туралы қаулысы;

Қазақстан Республикасының Білім және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы.

Белгілеулер мен қысқартулар

- «NEET» - (ағылш. Not in Education, Employment or Training)
Оқымайтын, жұмыс істеметін және өзге істермен
айналыспайтын жастар тобы
- ХЕҰ - Халықаралық еңбек ұйымы
- АӘК - Атаулы әлеуметтік көмек
- ШОК - Шағын және орта кәсіпкерлік
- ҮЕҰ - Үкіметтік емес ұйымар
- ҮБК - Youth Business Kazakhstan
- КБО - Кәсіптік білім беру және оқыту

Кіріспе

Соңғы жылдары NEET жастары әлемнің көптеген елдерінде өзекті әлеуметтік және экономикалық мәселе ретінде қарастырылып жатыр.

NEET жастары – білім алудың, жұмысқа орналасудың немесе оқытудың ешбір түрімен айналыспайтын және кедейлік пен әлеуметтік оқшаулану қаупіне ұшыраған жастар. Соңғы статистикалық мәліметтерге сәйкес, көптеген елдерде NEET жастарының саны артып келеді және бұл тенденция әсіресе экономикасы осал елдерді аландатуда.

Жоба тақырыбының өзектілігі. Білімсіз, жұмыссыз және өзін-өзі жұмыспен қамтымаған жастар Қазақстан экономикасы мен қоғамға тигізетін кері әсері үлкен, өйткені олар еңбек өнімділігінің төмендеуіне және осы топтарды қолдауға жұмсалатын шығындардың ұлғаюына алып келуі мүмкін, бұл елдің әлемдік нарықтағы бәсекеге қабілеттілігін төмендетуі мүмкін. Сонымен қатар, жастардың білімі мен біліктілігінің жетіспеушілігі олардың еңбек нарығындағы мүмкіндіктерін шектеуі мүмкін, бұл олардың экономикалық жағдайын нашарлатып, әлеуметтік шиеленістерге әкелуі мүмкін. Ақырында, бейресми түрде өзін-өзі жұмыспен қамту мемлекет кірісінің төмендеуіне және заңдардың бұзылуына әкелуі мүмкін, бұл елдің қоғамы мен экономикасына теріс әсер етеді. ҚР Сенатында 2022 жылдың Наурыз айында өткен «Жаңа Қазақстан: жастар және жаңғыру» тақырыбында парламенттік тыңдау кезінде, Сенат Төрағасы Маулен Әшімбаевтің айтуы бойынша «Қасіретті қаңтар оқиғасы жағдайы жасалмаған жастардың проблемасы қаншалықты өзекті екенін көрсетіп берді. Сол кезде көшеге шыққан жастардың көбінің сапалы білімі, тұрақты жұмысы және табысы болмағаны белгілі» [1].

Осыған орай, бүгінгі күні қаңтардағы оқиғаларына байланысты қазіргі жастар саясатын түбегейлі қайта қарау, талдау, жетілдіру өте маңызды. NEET жастары арасында кедейлікті еңсеру жөніндегі мемлекеттік саясатты жетілдіруді зерделеу өте өзекті мәселе, өйткені ол NEET жастары арасында кедейлікті жеңу жөніндегі қолданыстағы мемлекеттік саясаттың тиімділігін анықтауға және бағалауға, сондай-ақ жақсарту жөнінде ұсыныстар беруге көмектеседі. Тұтастай алғанда, бұл жоба NEET жастары және кедейлік мәселесі бойынша жүргізіліп жатқан саяси пікірталасқа, яғни NEET жастары арасындағы кедейшілік мәселесін шешуге арналған саясат пен стратегияға қатысты саясаткерлер және басқа да мүдделі тараптар арасындағы ресурстарды бөлу, қаржыландыру басымдықтары және саясатты жүзеге асыру стратегиялары бойынша талқылауларға үлесін қоса отыра, осы маңызды әлеуметтік және экономикалық мәселені шешу үшін тиімдірек саясатты әзірлеуге көмектесе алады.

Зерттеудің мақсаты – NEET жастары арасындағы кедейлікті төмендетуге бағытталған мемлекеттік саясат пен бағдарламаларды талдау.

Қойылған мақсатты жүзеге асыру үшін төмендегідей **міндеттер** қойылды:

1. NEET жастарының кедейлік мәселесін зерттеудің негізгі теориялық тәсілдерін зерттеу.

2. Қазақстандағы NEET жастарының қазіргі жағдайын және қолданыстағы мемлекеттік саясат талдау.

3. NEET жастары арасында кедейшілікке ықпал ететін негізгі факторларды анықтау.

4. Қазақстан жастарының NEET мәртебесіне ие болуына ықпал ететін факторларды анықтау.

5. NEET жастары арасында кедейшілікті төмендету бойынша мемлекеттік саясатты жетілдіру бойынша ұсыныстар әзірлеу.

Зерттеу нысаны - NEET жастары арасындағы кедейлікті төмендетуге бағытталған қолданыстағы мемлекеттік саясат.

Зерттеу жұмысының пәні NEET жастары арасындағы кедейлікке ықпал ететін факторлар.

Күтілетін нәтижелер. Қолданыстағы мемлекеттік саясаттағы кемшіліктер мен олқылықтар анықталып, NEET жастары арасындағы кедейшілікті төмендету бойынша мемлекеттік саясатты жетілдіру бойынша практикалық ұсыныстар ұсынылады.

Зерттеудің практикалық маңыздылығы. Жобаның нәтижелері нақты ұсыныстар түрінде NEET жастары арасында кедейшілікті төмендету бойынша мемлекеттік саясатты қалыптастыруға және іске асыруға қатысатын мемлекеттік органдарға жіберіледі.

1. NEET санатындағы жастар арасындағы кедейшілік мәселесін зерттеудің негізгі теориялық және әдістемелік тәсілдері.

Әдебиетке шолу және зерттеу әдістері

NEET жастары Қазақстанның экономикалық және әлеуметтік дамуына әсер ететін маңызды мәселе болып табылады. Көптеген елдерде NEET жастары халықтың айтарлықтай бөлігін құрайды және әсіресе кедейлік пен әлеуметтік оқшаулануға осал топ болып есептеледі. Осының нәтижесінде осы топтың арасында кедейлікті азайтуға бағытталған мемлекеттік саясатты жетілдіруге қызығушылық артып отыр. Бұл тақырыптағы әдебиеттер экономика, әлеуметтану және мемлекеттік саясат сияқты салалардан алынған ауқымды және пәнаралық. Бірнеше зерттеулер NEET мәртебесіне әсер ететін факторларды, соның ішінде білім деңгейін, отбасылық жағдайды және еңбек нарығының жағдайын зерттеді. Басқа зерттеулер NEET мәртебесінің адамдардың әл-ауқатына және ұзақ мерзімді перспективаларына, сондай-ақ кеңірек әлеуметтік және экономикалық нәтижелер әсеріне бағытталған.

Бүгінгі күні NEET жастары арасындағы кедейлікті шешу үшін әртүрлі саяси стратегиялар ұсынылды, соның ішінде дағдыларды оқыту бағдарламалары, жұмысқа орналастыру бастамалары және кірістерді қолдау схемалары. Бұл саясаттардың тиімділігі бақылау сынақтарын, эконометрикалық талдауды және сапалық зерттеулерді қоса алғанда, бірқатар әдістер арқылы бағаланды.

Осы ауқымды зерттеулерге қарамастан, әсіресе тез өзгертін еңбек нарықтары мен экономикалық жағдайлар контекстінде NEET жастары үшін кедейлікті азайтудың ең тиімді стратегиялары туралы әлі де көп пікірталастар бар. Бұған қоса, әртүрлі мәдени және саяси контексттердегі NEET жастарының нақты қажеттіліктері мен тәжірибесін жақсырақ түсіну қажет. Жасалған әдебиеттік шолу осы тақырып бойынша бар зерттеулерді қорытындылауға және білімдегі олқылықтарды және болашақ зерттеулердің әлеуетті бағыттарын анықтауға бағытталған.

Қазіргі таңда, аталған мәселе жан-жақты қарастырылып, түрлі зерттеулер жүргізіліп жатыр. Олардың көбісі, ерекше маңыздылыққа ие мәселелерді қарастырады.

Осыған байланысты зерттеу барысында материалдар жинақталып, зерттелетін тақырып бойынша дереккөздер зерттелді.

Атап айтқанда:

1) Қазіргі қазақстандық ғалымдар мен зерттеушілердің NEET жастары мәселесіне арналған еңбектері.

Н.Қасенованың «Kazakhstan's Youth: Challenges and Opportunities» баяндамасында Қазақстан жастары, соның ішінде NEET жастары кездестіретін қиындықтарға жан-жақты талдау жасалған [2]. Баяндамада соңғы бірнеше онжылдықта Қазақстан жастарының өмірін қалыптастырған демографиялық, экономикалық және әлеуметтік үрдістерге шолу жасалады. Н.Қасенова

Қазақстандағы жастар арасындағы NEET мәртебесінің себептерін, соның ішінде жұмысқа орналасу мүмкіндіктерінің жоқтығын, білім беру мен оқыту жүйесінің және нарықтағы еңбек қажеттіліктері арасындағы сәйкессіздікті талқылайды. Баяндамада NEET жастарының мәселесін шешу үшін Қазақстанда жүзеге асырылған саяси шараларды, соның ішінде білім беру мен оқытуды жақсартуға, кәсіпкерлікті ынталандыруға және жұмыс орындарын құруға бағытталған бағдарламалар талқыланған. Жалпы алғанда, Н.Қасенованың зерттеу жұмысы Қазақстандағы жастардың, соның ішінде NEET жастарының бетпе-бет тап болатын қиындықтары және осы міндеттерді шешу үшін жүзеге асырылған саясат шаралары туралы құнды түсініктер береді.

Қазақстандағы жастардың NEET санатына қосылу себептерін және NEET мәртебесінің олардың жеке өміріне және жалпы қоғамға әсері мәселелерін Г. Ахметова, Д.Жұмабекова және Д.Жақыпова «NEET Youth in Kazakhstan: Causes and Consequences» [3] атты зерттеуінде қарастырған. Зерттеу Қазақстандағы жастар арасындағы NEET мәртебесінің негізгі себептері жұмыс мүмкіндіктерінің жоқтығы, білім мен оқыту жүйесінің сәйкес келмеуі, сондай-ақ жастардың дағдылары мен біліктілігі мен еңбек нарығының қажеттіліктерінің сәйкес келмеуі болып табылатынын көрсетеді. Сондай-ақ, авторлар жастардың NEET болуын анықтауда отбасының шығу тегі мен әлеуметтік-экономикалық мәртебесі маңызды рөл атқаратынын атап өтеді.

С. Сыздықова мен А. Иссинаның «The issue of NEET youth in Kazakhstan: state policies and interventions» [4] зерттеуі Қазақстандағы жастар арасындағы NEET мәртебесінің экономикалық және әлеуметтік салдарын талдауға бағытталған. Авторлар NEET мәртебесіне ықпал ететін факторларды, сондай-ақ жеке адам мен қоғам үшін NEET мәртебесінің салдарын қарастырады. Зерттеу NEET жастарымен сапалы сұхбаттарды және Қазақстан Ұлттық статистика комитетінің деректерінің сандық талдауын қамтитын аралас әдістерді қолданады. Авторлар Қазақстандағы жастар арасындағы NEET мәртебесінің негізгі себептері жұмыс мүмкіндіктерінің жоқтығы, білім беру мен оқыту жүйесінің жеткіліксіздігі, жастардың дағдылары мен біліктілігі мен еңбек нарығының қажеттіліктері арасындағы сәйкессіздік деп санайды. Жалпы, зерттеу Қазақстандағы NEET жастарының экономикалық және әлеуметтік аспектілері туралы құнды түсініктер береді. Авторлардың мәселені шешудегі саяси шараларға қатысты ұсынымдары қазақстандық жастардың өмірін жақсартудың тиімді стратегияларын әзірлеуге және елдің болашақ экономикалық өсуі мен әлеуметтік тұрақтылығына ықпал ете алады.

Г.Мұқанова мен Б.Қосанов Қазақстандағы жас жұмыс іздеушілер кездесетін негізгі кедергі олардың тиісті дағдылары мен тәжірибесінің жоқтығы екенін анықтады, мұны елдің ескірген білім беру жүйесімен байланыстыруға болады [5]. Сонымен қатар, жас, жыныс және ұлт жұмысқа қабылдау кезінде жастарды кемсітуге ықпал ететін факторлар болып табылады. Үкімет жастар арасындағы жұмыссыздықты азайтуға бағытталған жастардың кәсіпкерлік бағдарламалары, кәсіптік-техникалық білім беру мекемелері, жас кәсіпкерлерге қаржылық көмек көрсету сияқты бірнеше саясатты жүзеге асырғанымен,

авторлар бұл шаралар іргелі мәселелерді шешу үшін жеткіліксіз деп санайды. Зерттеу үкіметке білім беру жүйесін реформалау, еңбек нарығындағы кемсітушілікке қарсы тұру және жас кәсіпкерлер үшін қолайлы бизнес-ортаны құруды қоса алғанда, неғұрлым кешенді тәсілді қабылдауы керек деп болжайды. Бұл зерттеу Қазақстанда жас жұмыс іздеушілер тап болатын қиындықтарды көрсетеді және жастар арасындағы жұмыссыздық мәселесін шешуге неғұрлым тұтас көзқарасты қабылдайтын саяси араласулардың қажеттілігін атап көрсетеді.

Қазақстандағы NEET жастары арасындағы кедейлікті шешу үшін үкімет жүргізіп жатқан саясаттар мен араласулардың тиімділігін бағалау бойынша да зерттеулер жүргізілді. Мысалы, Д. Жұмағалиева, З.Тулеева, Ж.Смагулова «Жастар тәжірибесі» бағдарламасының тиімділігін бағалап және оның NEET жастарының жұмысқа орналасуына және әлеуметтік интеграциясына оң әсер еткенін анықтады [6]. Дегенмен, басқа зерттеулер мемлекеттік органдар арасындағы үйлестірудің жоқтығы және NEET жастары арасындағы кедейліктің түпкі себептерін шешудің сәтсіздігі сияқты саясаттар мен араласуларға тап болатын шектеулер мен қиындықтарды атап көрсетті.

Аталған ғалымдар жастар арасындағы жұмыссыздық себептерін, салдарын, ықпал ететін факторларын қарастырса, А. Қасымова мен З. Ноғабев NEET жастары тап болатын қиындықтарға арнайы бағытталған саясат шараларын ұсынды [7]. Олар NEET жастарының адами капиталын жақсартуға және олардың арасында кәсіпкерлікті ынталандыруға бағытталған саясат бойынша ұсыныстарын жасады. Ұсынылған саясатқа: NEET жастарына практикалық дағдылар мен тәжірибе беретін кәсіптік білім беру және оқыту бағдарламалары, шәкірттік курстар және тәлімгерлік схемалары сияқты бастамалар мәселелері кіреді. Сонымен қатар, оларға өз бизнесін ашуға көмектесу үшін гранттар мен несиелер арқылы қаржылық қолдау көрсету мүмкіндігі қарастырылады. Қоғамдық жұмыс бағдарламалары сияқты NEET жастары үшін арнайы жұмыс мүмкіндіктерін құру да мәселені шешудің тиімді жолы болуы мүмкін. Жалпы алғанда, бұл саясат шаралары NEET жастарының алдында тұрған бірегей міндеттерді шешуге және оларға еңбек нарығына шығу немесе кәсіпкер болу үшін қажетті қолдау көрсетуге бағытталған.

2) Статистикалық ақпаратты және елдер арасында, соның ішінде Қазақстан бойынша мәліметтерді ұсынатын халықаралық ұйымдардың есептері.

Осылайша, жоба аясында экономикалық дамыған елдер, соның ішінде Қазақстанға тиеселі NEET үлесі мәселесін зерттеген халықаралық дереккөздер зерттелді. Олардың ішінде: Халықаралық еңбек ұйымының (ХЕҰ) «Жұмыспен қамтуға көшу: Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығындағы белсенді еңбек нарығы саясатының рөлі» атты зерттеуі бірнеше елдердегі, соның ішінде Қазақстандағы NEET жағдайына талдау жасады. Зерттеу 2018 жылы 15-24 жас аралығындағы жастар арасындағы NEET көрсеткіші 17,7%-ды құрайтынын, әйелдер мен білім деңгейі төмен адамдар арасында жоғарырақ көрсеткіштер болғанын көрсетті [8]. Зерттеу сонымен қатар жастар арасындағы NEET мәртебесін шешуге

арналған бірнеше саяси ұсыныстарды анықтады, соның ішінде білім беру және оқыту жүйелерін жақсарту, кәсіпкерлікті ынталандыру және белсенді еңбек нарығы саясатын күшейту.

ХЕҰ Қазақстандағы жағдайдың 2018 жылдағы мәліметтерін көрсетсе, Азия даму банкінің (АДБ) «Қазақстандағы жастардың жұмыспен қамтылуы және NEETs» атты зерттеуі елдегі NEET құбылысын зерттеді. Зерттеу 2019 жылы 15-29 жас аралығындағы жастар арасындағы NEET көрсеткіші 15,3% құрайтынын, әйелдер мен білім деңгейі төмен адамдар арасында жоғарырақ көрсеткіштер болғанын көрсетті [9]. Зерттеу сонымен қатар жастар арасындағы NEET мәртебесін шешудегі бірнеше қиындықтарды, соның ішінде білім мен еңбек нарығындағы сұраныс арасындағы сәйкессіздікті, кәсіпкерлікті қолдаудың жеткіліксіздігін және қаржылық қызметтерге шектеулі қолжетімділікті анықтады.

3) Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросының статистикалық мәліметтері.

Құзіретті мемлекеттік органның мәліметі бойынша 2022 жылы жастар арасындағы жұмыссыздық деңгейі 3,8% болса, жұмыс істемейтін және біліммен немесе кәсіптік даярлықпен айналыспайтын NEET жастарының үлесі 6,5% құрады, бұл 2021 жылмен салыстырғанда (9,7%) төмен [10].

Сонымен қатар, Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі, Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі және Қазақстан Республикасының Ұлттық статистикалық комитеті дерекорларынан 2018-2022 жыл аралығындағы NEET жастарының Қазақстан аймақтары бойынша статистикалық деректер қарастырылады.

Оларға сәйкес, 2022 жылдың екінші тоқсанындағы жағдай бойынша Қазақстан бойынша NEET жастарының үлесі өңірлер бойынша 6,3%-ды құрады, ең жоғары көрсеткіш Алматы облысында 7,6%-ды, ал ең төменгі көрсеткіш Батыс Қазақстан облысында 2,7%-ды құрайды.

4) Қазақстан Республикасының мемлекеттік органдарының дайындаған ұлттық есептері.

Олардың арасында, «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» заңды жүзеге асыру аясында Қазақстан Республикасы Ақпарат және әлеуметтік даму министрлігінің тапсырысы бойынша «Қазақстан жастары» ұлттық баяндамасы. Сонымен қатар, Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі жариялаған 2022 жылға арналған Қазақстандағы жұмыспен қамту туралы ұлттық есеп. Онда жұмыссыздық, оның ішінде NEET, сондай-ақ жастарды жұмыспен қамтуды мемлекеттік қолдау шаралары туралы ақпарат бар.

Жалпы, зерттелетін тақырып бойынша материалдарды талдау бүгінгі таңда NEET жастарының әлеуметтік мәртебесі мәселесін көптеген отандық және шетелдік ғалымдар зерттеп жатқанына қарамастан, олардың арасында кедейлікті азайтудағы мемлекеттік саясатты жетілдіру және кедейшілікті еңсеру мәселелері жан-жақты зерттелмеген және қарастырылмаған, осыған байланысты осы магистрлік жоба тақырыбы үлкен өзектілікке ие.

NEET жастары арасындағы кедейлік Қазақстандағы маңызды мәселе болып табылады және бірнеше зерттеушілер бұл тақырыпты зерттеп, мәселені шешу үшін әртүрлі саяси шараларды ұсынды. Дегенмен, NEET жастары арасындағы кедейліктің түпкі себептерін шеше алатын тиімдірек саясаттар әлі де қажет. **Ұсынылған зерттеулерге сүйене отыра, Қазақстандағы NEET жастары арасындағы кедейлікті азайту бойынша мемлекеттік саясатты жетілдіру үшін егжей-тегжейлі зерттелмеген немесе қарастырылмаған кейбір әлеуетті бағыттар анықталды:**

1. **NEET жастары үшін жұмыспен қамту және кәсіпкерлік мүмкіндіктерін ілгерілетудегі цифрлық және онлайн платформалардың әлеуетті рөлі.** Кейбір зерттеулер жастардың экономикалық мүмкіндіктерін ілгерілетуде цифрлық сауаттылық пен технологияға қол жеткізудің маңыздылығын қысқаша атап өткенімен, олар NEET жастары арасындағы жұмыссыздық пен кедейлікті шешу үшін цифрлық және онлайн платформалардың әлеуеті жан-жақты талданбады және осы платформаларды тиімдірек пайдалану үшін әлеуетті саясаты қарастырылмады.

2. **Мәдени және тілдік кедергілердің NEET арасындағы кедейлікке әсері.** Кейбір зерттеулер жұмысқа орналасу мен білім берудегі мәдени және тілдік әртүрлілікті ынталандырудың маңыздылығын қысқаша атап өткенімен, олар азшылық тектерінен шыққан NEET жастары кездесетін нақты қиындықтарды жан-жақты талдауды қамтамасыз етпеді және осы мәселелерді шешу үшін нақты амалдарды зерттемеді.

3. **Қазақстандағы NEET адамдары арасындағы кедейлікке әсер ететін негізгі фактор ретінде отбасылық жағдайды** зерттеу кедейліктің түпкі себептері туралы түсінік беруге және осы мәселені шешуге бағытталған саясаттар туралы ақпарат бере алады. Бұл мәселе зерттеулер барысында қарастырылғанмен, оның түпкі себептері, шешу амалдары мәселелері толықтай ашылмаған.

Магистрлік жоба **өзінің әдістемелік негізінде** әлеуметтік-саяси процестердің өзара байланысы мен өзара әрекеті, осы процестерді реттеудегі мемлекеттің жетекші рөлі туралы тұжырымдамалық және теориялық ережелерге негізделген.

Танымның жалпы ғылыми әдістері негізінде зерттеу мақсаты мен магистрлік жобаның міндеттері анықталды. Қойылған міндеттер құрылымдық-функционалдық талдау, факторлық талдау, сондай-ақ статистикалық талдау, құжаттар мен заңнамалық актілердің мазмұнын талдау әдістерін қолдану арқылы ашылды. Қазақстандағы NEET жастарының жағдайын талдау үшін сарапшылық сұхбат жүргізілді.

Құрылымдық-функционалдық талдаудың көмегімен жастар арасындағы жұмыссыздық пен кедейшілікті реттеудің құқықтық моделі зерттелді.

Қазақстандағы NEET жастарының жағдайын зерттеу үшін NEET жастарының дамуы мен өсуіне және олардың арасындағы кедейлікке ықпал ететін әлеуметтік сала жағдайының негізгі көрсеткіштерінің факторлық талдауы қолданылды.

Жобада әлеуметтік саланы реттеу саласындағы құжаттар мен заңнамалық актілерді тереңірек талдау үшін мазмұндық талдау әдісі де қолданылды.

Сонымен қатар, әртүрлі статистикалық және ақпарат көздерін талдау үшін қолданылатын статистикалық талдау әдістері де қолданылды.

Тағылымдама барысында автор сараптамалық сұхбат жүргізді, ол зерттелетін мәселе бойынша сарапшылардың пікірлерін жинауға және олардың негізінде NEET жастарының арасында кедейшіліктің дамуына және санының өсуіне ықпал ететін негізгі факторларды анықтауға мүмкіндік берді.

Тұтастай алғанда, осы әдістерді қолдану NEET жастары арасындағы кедейлікті азайту жөніндегі мемлекеттік саясатты жетілдіру бойынша түпкілікті ұсыныстарды тұжырымдауға мүмкіндік берді.

NEET жастары санының және олардың арасындағы кедейліктің дамуына және өсуіне ықпал ететін негізгі факторлар

Қазақстанда соңғы жылдары NEET жастары мен олардың арасындағы кедейлік мәселесі өсіп жатқанына байланысты, бұл тенденцияға ықпал ететін негізгі факторларды түсіну осы проблеманы шешу үшін тиімді саясатты әзірлеудің маңызы зор.

Магистрлік жобаның мәселелерін шешу үшін автор сараптамалық сұхбат жүргізді.

Сараптамалық сұхбаттың мақсаты: NEET жастарының кедейлік мәселесіне қатысты сарапшылардың пікірлерін зерттеу.

Сарапшы сұхбатының міндеттері:

– жастар арасындағы кедейшілікті төмендету бойынша ағымдағы мемлекеттік саясаттың тиімділігін бағалау, оның ішінде NEET жастары;

– NEET жастарының дамуы мен өсуіне ықпал ететін негізгі факторларды және олардың арасындағы кедейшілікті анықтау.

Гипотеза: Жастар арасындағы кедейлікті азайту бойынша қазіргі мемлекеттік саясаттың тиімділігі жеткіліксіз. NEET санын азайту үшін біріктірілген тәсілдер қажет.

Сауалнама түрі ретінде жартылай стандартталған (жартылай құрылымдық) сұхбат таңдалды. Сарапшыларға бірдей ашық сұрақтар қойылды (2-қосымша), бұл әрбір сұхбатқа қатысушыға өзіндік көзқарасын білдіруге және өз ұстанымын дәлелдеуге мүмкіндік берді.

Аталмыш сұхбатқа 10 сарапшы таңдап алынды. Сарапшы ретінде зерттеліп отырған тақырып практикалық тәжірибесі бар мамандар мен мемлекеттік қызметкерлер болды.

Әңгімелесу нәтижесінде сарапшылық қорытындылар мен бағалаулардағы ұқсастықтарды, айырмашылықтарды жіктеу және кейінгі талдау арқылы әрі қарай өңдеу және жалпылауға ұшыраған сапалы ақпарат алынды.

Талдау нәтижелері бойынша Қазақстандағы NEET жастарының дамуы мен өсуіне және олардың арасындағы кедейлікке ықпал ететін келесі факторлар анықталды.

1) Қазақстанның білім беру жүйесінде тәжірибелік дағдылар мен оқытудың жетіспеушілігі

Сарапшылық сұхбат барысында NEET жастары арасында кедейшілікпен күресуде білім мен кәсіптік оқытудың маңыздылығы атап өтілді.

Сарапшылар Қазақстан Республикасында NEET жастарына стипендиялар, білім беру гранттары және кәсіптік оқыту бағдарламалары сияқты әлеуметтік қолдау құралдарының бар екенін атап өтті.

Дегенмен, мұндай құралдардың қол жетімділігі мен хабардар болуының проблемалары бар, сондықтан оларды одан әрі жетілдіру және жастардың өзгермелі қажеттіліктеріне бейімдеу қажет. Сондай-ақ сарапшылар дамушы елдерде бұл мәселе көбінесе білімге қол жетімділіктің жеткіліксіздігімен және жұмысқа орналасу мүмкіндіктерінің шектелуімен байланысты екенін атап өтті.

Сондықтан білімге қолжетімділікті және біліктілікті қолдауды қамтамасыз ету қажет.

Сарапшылар қазіргі заманғы еңбек нарығының талаптары біліктіліктің жоғары деңгейін білдіретінін, сондықтан нарық сұранысына жауап беретін және жастарды тиісті дағдылармен қамтамасыз ететін білім беру жүйесін дамыту қажет екенін атап өтті.

Әңгімелескен сарапшылардың пікірі отандық зерттеушілердің тұжырымдарымен сәйкес келеді. Мысалы, Сәрсенова мен Ержанованың (2018) зерттеуі Қазақстандағы кәсіптік оқу орындарында оқитын студенттерде еңбек нарығына шығу үшін қажетті практикалық дағдылар мен жұмыс тәжірибесінің жоқтығы анықталды. Зерттеу барысында кәсіптік білім беруді еңбек нарығының талаптарына сәйкестендіру, студенттердің жұмыс берушілер талап ететін дағдылармен қарулануын қамтамасыз ету қажеттілігі ұсынылды [11].

Бұған қоса, Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымының (2018) есебінде білім беру жүйесі шығаратын дағдылар мен Қазақстандағы еңбек нарығының сұраныстары арасындағы сәйкессіздік анықталды. Баяндамада практикалық дағдыларды дамытуға ерекше назар аудара отырып, білім беру мен оқытудың сапасын арттыру, білім беру мен жұмыспен қамту арасындағы сәйкессіздікті азайту ұсынылды [12]. Білім беру жүйесінде тәжірибелік дағдылардың жоқтығы жастардың жұмысқа орналасу перспективаларына әсер етіп қана қоймай, елдің экономикалық өсу әлеуетін шектейді. Дүниежүзілік банк Қазақстан экономикасы оның бәсекеге қабілеттілігі мен өсу әлеуетін тежейтін біліктілік жетіспеушілігімен бетпе-бет келе жатқанын атап өтті. Білім беру жүйесін жетілдіру және оны еңбек нарығының талаптарына сәйкестендіру, экономикалық өсуге және кедейшілікті азайтуға ықпал ету қажеттігі ұсынылды. Қазақстандағы білім беру жүйесі NEET жастарының және олардың арасындағы кедейліктің дамуына ықпал ететін негізгі фактор ретінде анықталды. Тәжірибелік дағдылар мен кәсіптік білімге көңіл бөлінбеу көптеген жастарды еңбек нарығының талаптарына дайынсыз қалдырып, лайықты жұмыс табуда қиындықтар туғызуда. Бұл мәселені шешу практикалық дағдыларды дамытуға және білім беруді еңбек нарығының талаптарына сәйкестендіруге ерекше назар аудара отырып, білім беру жүйесін реформалауды талап етеді.

2) Қазақстандағы еңбек нарығы жастардың лайықты жұмыс табуын қиындатып отырған бірнеше қиындықтарды бастан кешіруде. Халықаралық еңбек ұйымының мәліметтері бойынша [13], Қазақстандағы еңбек нарығының алдында тұрған кейбір мәселелерге мыналар жатады:

а) Төмен жалақы: Қазақстандағы орташа айлық жалақы салыстырмалы түрде төмен, бұл лайықты жалақысы бар жұмыс іздеген жастар үшін үлкен қиындық болып табылады.

ә) Жастар арасындағы жоғары жұмыссыздық: Қазақстандағы жастар арасындағы жұмыссыздық деңгейі жалпы жұмыссыздық деңгейінен жоғары, бұл да жастар үшін басты мәселе. ХЕҰ мәліметтері бойынша, Қазақстандағы жастар арасындағы жұмыссыздық деңгейі 2017 жылы 7,2% - құрады.

б) Шектеулі жұмыс мүмкіндіктері: Қазақстандағы еңбек нарығы да жұмыс мүмкіндіктерінің тапшылығына тап болып отыр, әсіресе ауылдық жерлерде. ХЕҰ ауылдық жерлердегі көптеген жастар жұмысқа орналасу үшін қалаға көшуге мәжбүр екенін атап өтеді. Бұл еңбек нарығындағы қиындықтар NEET жастарының дамуына және олардың арасында Қазақстандағы кедейлікке ықпал етуде. Көптеген жастар лайықты жұмыс таба алмайды, бұл әлеуметтік оқшаулануға және кедейлікке әкеліп соқтырады.

4) **Отбасылық жағдайдың жастардың NEET мәртебесі мен кедейлігіне әсері.** Бұл сарапшылар назар аударған заманауи мемлекеттік саясат ескермейтін қызықты фактор. Айтуынша, бұл фактор аз қамтылған отбасылардан шыққан жастардың ықтималдығы жоғары отбасылардан шыққандарға қарағанда NEET-ке айналуы және кедейлікпен бетпе-бет келу ықтималдығы жоғары екенін көрсететін отандық зерттеулерде қолдау табады.

Қазақстанда жүргізілген зерттеуде Қанапьянов пен Тұрсынбаева (2019) толық емес отбасылардан шыққан, білім деңгейі төмен үй шаруашылықтарынан және ауылдық жерде тұратын жастардың NEET-ке айналуы және кедейшілікке ұшырау ықтималдығы жоғары екенін анықтады. Зерттеу сонымен қатар отбасылық қаржылық қиындықтар, ата-аналардың жұмыссыздығы және ата-ананың қолдауының жоқтығы жастардың NEET мәртебесі мен кедейлігіне ықпал ететін маңызды факторлар екенін көрсетті [14].

5) **Психикалық денсаулық мәселелері әртүрлі елдердегі, соның ішінде Қазақстандағы жастар арасындағы NEET мәртебесі мен кедейліктің маңызды болжаушысы ретінде анықталды.** Нашар психикалық денсаулық білім беру, оқыту және жұмысқа орналасу үшін кедергілер тудырып, әлеуметтік оқшаулануға және кедейлікке әкеліп соқтырады. Қазақстанда зерттеулер психикалық денсаулық мәселелерінің жастар арасында кең таралғанын және олардың NEET мәртебесі мен кедейлігімен байланысты екенін анықтады.

COVID-19 пандемиясы жастардың психикалық денсаулығына қатысты мәселелерді одан әрі ушықтырды, алаңдаушылық, депрессия және стресс көрсеткіштерінің жоғарылауы туралы хабарланды [15]. Жастар арасындағы психикалық денсаулық мәселелерін шешу NEET мәртебесі мен кедейліктің алдын алуда маңызды болуы мүмкін. Психикалық денсаулық қызметтеріне, соның ішінде кеңес беруді, терапияны және дәрі-дәрмекке қолжетімділікті қамтамасыз ету жастардың психикалық денсаулығын басқаруға және олардың білімге, оқытуға және жұмысқа қатысуға қатысуына қолдау көрсете алады.

Сұхбат барысында мамандар сонымен қатар жастарға білім беру мен кәсіптік білім беруден бөлек, олардың жағдайындағы қиындықтар жеңу үшін психологиялық қолдау мен тәлімгерлікке қол жеткізу маңызды екенін атап өтті.

б) Қаржылық қолдау:

Сарапшылар Қазақстан Республикасындағы NEET жастарының кедейлік мәселесін шешудегі мемлекеттік және мемлекеттік емес ұйымдардың рөлін ерекше атап өтті. Олар қолдаушы институционалдық тетіктерді құрудағы және қаржылық ресурстарды бөлудегі маңызды рөлді атап өтті.

Отбасы немесе мемлекет тарапынан қаржылық қолдаудың болмауы жастардың баспана, азық-түлік және медициналық көмек сияқты өмір сүруге қажетті нәрселерді қамтамасыз ете алмауына әкелуі мүмкін (Қанапьянов және Тұрсынбаева, 2019) [14].

Жалпы, сұхбат болжамы расталды. NEET санатындағы жастардың санын азайтудың кешенді тәсілдерін анықтау үшін сұхбаттардан келесі қорытындыларды тұжырымдауға болады:

1. Жастар арасындағы кедейшілікті төмендету бойынша қазіргі мемлекеттік саясаттың тиімділігін бағалау:

- NEET жастары арасындағы кедейшілікті төмендету бойынша ағымдағы мемлекеттік саясаттың нәтижелеріне жүйелі талдау және бағалау жүргізу маңызды.

- Мемлекеттік бағдарламалар мен іс-шаралар жоспарын жүзеге асыру нәтижесінде NEET жастары арасындағы кедейшілік деңгейін төмендету деректерін зерделеу қажет.

- Қазіргі саясаттың тиімділігін бағалау және қажетті өзгерістерді енгізу үшін қоғамдық пікірді, жастардың кері байланысын және қазіргі саясатқа көзқарасын ескеру маңызды.

2. NEET жастары санын азайту бойынша іс-шаралар:

- Еңбек нарығының талаптарына жауап беретін, жастардың кәсіптік білім алуына ықпал ететін қолжетімді және сапалы білім беру жүйесін қамтамасыз ету маңызды.

- Жастарға өздерінің мансаптық мақсаттары мен жоспарларын анықтауға көмектесетін кәсіптік бағдар беру және кеңес беру бағдарламаларын жасау керек.

- NEET жастары үшін ең төменгі табыс деңгейін қамтамасыз ету және әлеуметтік және экономикалық шеттетуді азайту үшін жәрдемақылар мен шәкіртақылар сияқты әлеуметтік қорғау тетіктерін сақтау және дамыту маңызды.

3. NEET жастарын әлеуметтік қолдаудың құралдары мен механизмдері:

- NEET жастарына тиісті бағдарламалар мен шәкіртақылар беру арқылы білім мен кәсіптік білім алуға қолжетімділікті қамтамасыз ету маңызды.

- NEET жастары үшін кәсіптік оңалту және әлеуметтік бағдарламаларын әзірлеу қажет, оның ішінде жұмысқа орналасуға қолдау көрсету және кәсіпкерлік дағдыларға оқыту.

- NEET жастарының ұжымдық және жеке құқықтарын, сондай-ақ оларға қолжетімді ресурс мен қызметтерді тиімді ақпараттандыру ету маңызды.

4. Басқа елдердегі табысты бағдарламалар мен бастамалардың мысалдары:

- NEET жастарына оқуды аяқтағаннан кейін белгілі бір мерзімге білім алуға, оқуға немесе жұмысқа тұруға кепілдік беретін Финляндиядағы «Youth Guarantee» бағдарламасы.

- АҚШ-тағы «New Opportunities for Youth» бастамасы, ол NEET жастарын жұмыспен қамту бағдарламалары, кәсіптік оқыту және кәсіпкерлік арқылы қолдауға бағытталған.

- NEET жастарына білім беру, оқыту және мансап бойынша кеңес беру арқылы қолдауды ұсынатын Жапониядағы «NEET Prevention and Reduction Measures» бағдарламасы.

5. Мемлекеттік және мемлекеттік емес ұйымдардың рөлі:

- NEET жастары арасындағы кедейлікті азайту саясатын әзірлеу мен жүзеге асыруда мемлекеттік ұйымдар маңызды рөл атқарады. Олар НЭЭТ жастары қолдау үшін бағдарламалар жасайды, қаржыландыру мен ресурстарды қамтамасыз етеді.

- NEET жастарына қызмет көрсету ұсынуда үкіметтік емес ұйымдар да маңызды рөл атқарады. Олар кәсіптік оқытуды, кеңес беруді және жұмыс іздеуге қолдау көрсетуді ұсына алады.

6. Білім беру мен кәсіптік оқытудың рөлі:

- NEET жастарының сапалы білім мен кәсіптік оқытуға қолжетімділігін арттыру олардың табысы мен жұмыспен қамтылу деңгейін арттырудың негізгі факторы болып табылады.

- Іс-шаралар кәсіптік оқыту бағдарламаларын әзірледі, практикалық оқыту мен тағылымдамадан өту мүмкіндіктерін кеңейтуді, жұмыспен қамту үшін оқу орындары мен кәсіпорындар арасындағы серіктестікті дамытуды қамтуы мүмкін.

7. Құқықтық өзгерістер:

- NEET жастарына қатысты қолданыстағы заңнаманы талдап, бағалау және мүмкін олқылықтар мен кемшіліктерді анықтау қажет.

- Құқықтық өзгерістер NEET жастары арасында кедейшілікті азайту жөніндегі мемлекеттік саясаттың іске асырылуын бақылау және қадағалау тетіктерін жетілдіруді, сондай-ақ NEET жастарын құқықтық қорғауды қамтуы мүмкін.

8. Мемлекеттік саясаттың тиімділігін бақылау мен бағалаудың құралдары мен тетіктері:

- Мониторинг және деректерді жинау: NEET жастарының санын динамикасын қадағалауға, сондай-ақ қабылданған шаралар мен бағдарламалардың тиімділігін бағалауға мүмкіндік беретін мониторинг жүйесінің болуы маңызды. Деректерді жинау және талдау үрдістерді, проблемалық аймақтарды және саясатты түзетуді анықтауға мүмкіндік береді.

- Нәтижелерді бағалау: қол жеткізілген нәтижелерді жүйелі түрде бағалау мониторинг процесінің маңызды бөлігі болып табылады. Бұл NEET жастарының жұмыспен қамту деңгейін, табыс деңгейін, білімін және басқа да әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштерін талдауды қамтуы мүмкін.

- Кері байланыс және мүдделі тараптардың қатысуы: NEET жастарымен, олармен жұмыс істейтін ұйымдармен және басқа мүдделі тараптармен кері байланыс жүйесі саясаттың тиімділігін түсінуге және қажетті өзгерістерді

енгізуге көмектеседі. Тұрақты кеңес беруге, сауалнамалар және диалогтар проблемаларды анықтауға және тәсілдерді жақсартуға көмектеседі.

Халықаралық тәжірибе және ақпарат алмасу: табысты халықаралық тәжірибелер мен бағдарламаларды зерделеу және бейімдеу мемлекеттік саясатты жетілдіру үшін пайдалы болуы мүмкін. Басқа елдермен ақпарат алмасу және халықаралық форумдар мен конференцияларға қатысу NEET жастары арасындағы кедейлік мәселесін шешу тәсілдерін дамытуға және жақсартуға да ықпал ете алады.

2 NEET санатындағы жастардың Қазақстандағы жағдайы және мемлекеттік саясат.

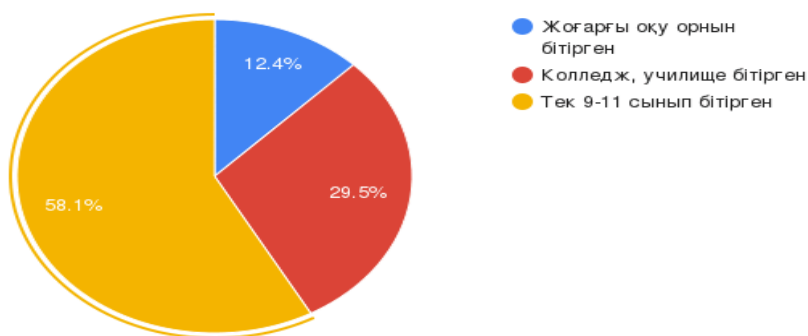
Қазақстандағы жастар арасындағы білім алу, кедейлік, жұмыссыздық мәселелері

1991 жылы Қазақстан тәуелсіздік алғаннан бері еліміз экономикалық және әлеуметтік дамуда айтарлықтай жетістіктерге жетті. Дегенмен, әлі де шешуді қажет ететін, әсіресе, білім беру, кедейлік және жастар арасындағы жұмыссыздық мәселелері бар.

Қазақстанның білім беру жүйесі бастауыш, орта және жоғары білімнен тұратын 12 жылдық білім беру үлгісіне негізделген. Бастауыш білім беру міндетті және алты жастан басталып, төрт жылға созылады. Орта білім екі деңгейге бөлінеді: негізгі орта білім (5-9 сыныптар) және толық орта білім (10-11 сыныптар). Студенттер орта білім алған соң жоғары оқу орындарында оқуын жалғастыра алады.

Қазіргі таңда Қазақстанда жалпы білім беретін мектеп саны -7550, ал сол мектеп қабырғаларында білім алып жатқан оқушылар саны – 3 589, 275 құрайды. Сонымен қатар 124 жоғары оқу орны мен 124 колледжде оқып жатқан студент саны шамамен 575 мыңға жуық [16]. 2022 жылғы Ұлттық Бірыңғай Тестілеу кезінде 67% (103 мың) мың түлек тестті тапсырса, 33% (51 мыңға жуық) тест тапсырушылар шекті балдан өте алмады [17].

1-суретке сәйкес 2022 жылғы есеп бойынша NEET жастарының жартысынан көбі тек 9-11 сынып аттестаттарына ие. Жастардың тек 12,4% ғана жоғарғы оқу дипломын иеленсе, қалған 29,5% орта білім алған [16]

1-сурет – NEET жастары арасындағы білім деңгейі

Ескертпе – Автор [16] деректер негізінде жасаған

NEET феноменіне ықпал ететін негізгі факторлардың бірі – **білімге қолжетімділіктің жоқтығы**. Бұған білімнің қымбаттығы, мектептерден қашықтығы сияқты әртүрлі факторлар себеп болуы мүмкін. Жастар білім алуға

қол жеткізе алмаса, жұмыс табуда немесе оқыту бағдарламаларына қатысуда қиналады, бұл кедейшілік пен әлеуметтік оқшаулануға әкеледі.

Жастардың сапалы білім алу кезінде тап болатын кедергілер:

1. **Ауылдық жерлердегі білімге қолжетімділік:** Қазақстанның ауылдық жерлерінде білім алу мүмкіндігі шектеулі, өйткені көптеген оқу орындары оқушылардың үйлерінен алыс орналасқан. Студенттердің үйлері мен оқу орындарының арасындағы қашықтық студенттерге, әсіресе аз қамтылған отбасылардан шыққандарға білім беру және оқыту бағдарламаларына қол жеткізуге айтарлықтай кедергілер тудыруы мүмкін. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің мәліметі бойынша, ауылдық жерлердегі мектептердің саны 45% болса, олардың шамамен 35%-ы ғана интернетке қол жеткізе алады, ал көптеген мектептерде негізгі құралдар мен ресурстар жетіспейді [18].

2. **Білім құны:** Қазақстандағы көптеген жастар, әсіресе аз қамтылған отбасылар үшін білім құны айтарлықтай кедергі болуы мүмкін. Білім беру құны елдегі теңсіздікке ықпал ететін маңызды фактор болып табылады, өйткені көптеген отбасылар оқу ақысы, мектеп формасы және оқулықтар сияқты білімге байланысты шығындарды көтере алмайды. ҚР Білім Министрлігі сарапшыларының зерттеуі бойынша, 2022 жылы бакалавриат бойынша бір жылдық білім берудің орташа құны 480 мың теңгені құрайды, яғни 4 жыл ішінде шамамен 1,9 миллион теңге төлеуге тура келеді [19].

3. **Білім сапасы:** Seoworld (2020) халықаралық журналының білім беру жүйесінің сапасы бойынша елдердің рейтингіне сәйкес, Қазақстан 93 елдің ішінде 62-орынға ие. Еліміздегі білім сапасының индексі 51, яғни орташа мәртебеге ие [20]. Дегенмен, Қазақстанда білім беру сапасының проблемалары бар, соның ішінде мұғалімдердің жеткіліксіз дайындығы, ескірген оқулықтар мен материалдарды пайдалану, оқушылардың ынтасының төмендігі, жаңашылдық пен белсенді оқытудың жоқтығы. Бұл факторлар білім берудің өзектілігі мен сапасына кері әсерін тигізуі мүмкін, студенттер арасында қажетті білімнің, дағдының және сыни ойлаудың дамуын шектейді.

4. **COVID-19 пандемиясы:** COVID-19 пандемиясы Қазақстанда, әсіресе осал және қолайсыз жастар үшін білімге қолжетімділік мәселелерін одан әрі ушықтырды. Халықаралық еңбек ұйымының мәліметі бойынша, пандемия білім беру жүйесін нашарлатты, көптеген мектептер жабылды және студенттер онлайн оқытуға көшуге мәжбүр болды, бұл технологияға немесе интернетке қосылу мүмкіндігі жоқ адамдар үшін айтарлықтай қиындықтар туғызды [21].

5. **Мектепті ерте тастау немесе мектепке мүлдем қатыспау** жастардың NEET болуына әкелетін негізгі білім беру проблемаларының бірі. Оқушылар оқуын аяқтамай тұрып мектепті тастап кеткенде, еңбек нарығына шығу үшін қажетті дағдылар мен біліктілікті алу мүмкіндігін жіберіп алады. Бұл олардың жұмысқа орналасу мүмкіндіктерін шектеп, NEET болу қаупін арттыруы мүмкін. Статистикалық мәліметтерге сүйенсек, 2011 жылдары бірінші сыныпқа 260 мыңға жуық оқушы қабылданды. 2023 жылдың

мамырында мектеп бітіретін осы оқушылар санының тек 160 мыңға жуығы мектеп түлегі атанады. Бұл көрсеткіштер арасындағы айырмашылық 98 мың оқушыны құрайды, олардың 87 мыңы 9-сыныптан кейін колледждерге түссе, қалған 11500 оқушы оқуға оралмаған [22].

6. **Кәсіби оқыту мүмкіндіктерінің шектеулі болуы** жастардың NEET болуына ықпал ететін маңызды білім беру мәселесі болуы мүмкін. Кәсіптік оқыту бағдарламаларына қолжетімділіктің жоқтығы әсіресе практикалық, практикалық оқу тәжірибесін ұнататын студенттер үшін қиын болуы мүмкін және бар бағдарламалардың сапасы да олардың еңбек нарығына кіру қабілетіне әсер етуі мүмкін. Бұл мәселені шешу сапалы кәсіптік білім беру және оқыту бағдарламаларына қолжетімділікті кеңейтуді және кәсіптік оқытумен айналысуға ынталандыруды көздейді.

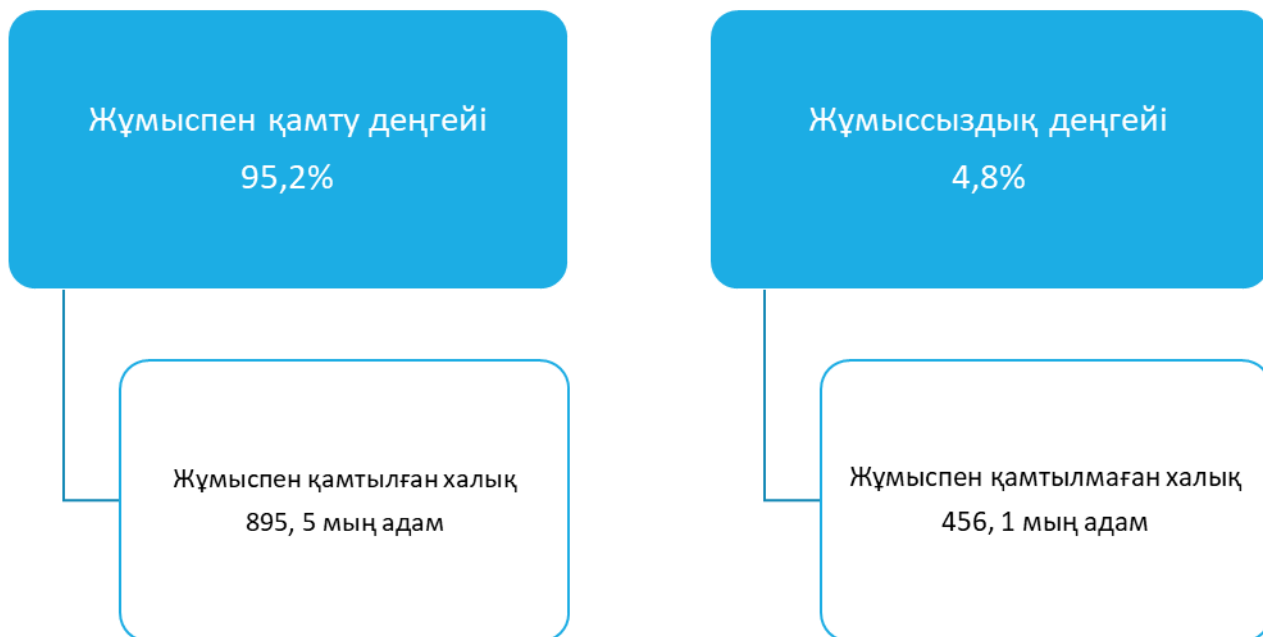
7. **Білім беруден жұмысқа ауысуда қолдаудың жоқтығы** жастардың NEET мәртебесіне әкелетін негізгі проблема болуы мүмкін. Сәйкес қолдау болмаса, жастар жұмыс тәжірибесінің жоқтығы, кәсіби байланыс орнату мүмкіндіктерінің шектеулілігі және олардың дағдылары мен еңбек нарығының талаптарының сәйкес келмеуі сияқты әртүрлі мәселелер жұмысқа тұруды қиындатады.

8. **Дағдылардың сәйкес келмеуі:** Тіпті білім алуға мүмкіндігі бар адамдар үшін де олар алатын білімнің сапасы мен өзектілігіне байланысты қиындықтар болуы мүмкін. Дүниежүзілік банктің мәліметі **бойынша** [23] Қазақстанда біліктілік бойынша айтарлықтай сәйкессіздік бар, көптеген жастарда елдің еңбек нарығында қолжетімді жұмыс орындарына қажетті дағдылар мен құзыреттер жоқ. Бұл жұмысқа қол жеткізуде қосымша қиындықтарға алып келуі және NEET құбылысын күшейтуі мүмкін.

Тұтастай алғанда, Қазақстан соңғы жылдары білім сапасын арттыруға және жастардың білім алу мен оқыту мүмкіндіктеріне қолжетімділігін арттыруға бағытталған бірқатар бағдарламалар мен стратегиялардың көмегімен білім беру жүйесін жетілдіруде айтарлықтай жетістіктерге жетті. Бұл бастамалар елдегі әлеуметтік және экономикалық дамуды ілгерілетуге және жастар арасындағы NEET кедейлігінің қаупін азайтуға көмектеседі.

Жастар арасындағы жұмыссыздық Қазақстандағы маңызды мәселе болып табылады, жұмысқа орналасу немесе мансап құруда көптеген қиындықтар бар. Қазақстан экономикасы дамып келе жатқан ел, бірақ еңбек нарығы көптеген жастар үшін қиын болып қалуда. Көптеген жастар жұмысқа орналасу мүмкіндігінің жоқтығына, тәжірибенің шектеулі болуына және жұмыс орындарына бәсекелестікке байланысты жұмыс табуда қиындықтарға тап болады.

2- суретке сәйкес ҚР Ұлттық статистика бюросының 2022 жылдың IV-тоқсанында жүргізген есебі бойынша, республика бойынша жұмыспен қамтылмағандар саны 456,1 мың адам болса, оның **3,8%** 15-28 жас аралығындағы жастар [24].

2-сурет – ҚР 2022 жылғы жұмыссыздық және жұмыспен қамтылу деңгейі

Ескертпе – Автор [24] деректер негізінде жасаған

Жұмыссыз халықтың саны нақтырақ қарастыратын болсақ, 2022 жылғы есеп бойынша жалпы жұмыссыз жастардың саны 73 567 мың адам болды, олардың 49 233 (66,9%) қала тұрғындары болса, 24334 (33,1%) адам ауылды мекенде тұратын адамдар. Ал NEET жастарының үлесі 2022 жылы – 6,3% құрады [23].

3-сурет – Жұмыссыз жастардың қала және ауыл бойынша саны

Бұл Қазақстандағы қалалық жастардың ауылдағы жастармен салыстырғанда жұмыссыздық деңгейінің жоғары болуы мүмкін екенін көрсетеді. Оның негізгі себептерінің бірі - қалалық жерлердегі жұмыс орындарына бәсекелестіктің күшеюі, қала мен ауыл арасындағы жұмыс мүмкіндіктерінің қолжетімділігіндегі айырмашылықтар және осы әртүрлі аймақтардағы жастардың білімі мен біліктілік деңгейлерінің өзгеруі сияқты бірқатар факторларға байланысты болуы мүмкін. Дегенмен, жұмыссыздық деңгейінің нақты себептері Қазақстандағы экономикалық және әлеуметтік факторларды тереңірек талдауды талап етеді.

Қазақстандағы NEET жастары арасындағы жұмыссыздық деңгейінің жоғары болуына бірнеше факторлар әсер етеді, соның ішінде:

1. **Біліктіліктің жоқтығы:** Қазақстандағы көптеген NEET жастары қазіргі еңбек нарығында жұмыс табу үшін қажетті дағдылар мен біліктілікке ие емес. Бұл білім мен оқыту мүмкіндіктеріне қолжетімділіктің жоқтығына немесе олардың дағдылары мен еңбек нарығының талаптарының сәйкес келмеуіне байланысты болуы мүмкін.

2. **Жынысы.** Қазақстанда әйелдер отбасылық міндеттерін, жұмысқа орналасу, білім алу немесе оқу мүмкіндіктерімен теңестіруде жиі қиындықтарға тап болатыны рас. Бала күтімі және қарт күтімі бойынша жауапкершілік көбінесе әйелдерге жүктеледі, бұл олардың мансапқа ұмтылуын немесе білім мен оқыту арқылы біліктілігін арттыруды қиындатады.

Бұл жағдай жұмыс күшіндегі әртүрліліктің болмауына, әйелдердің жетекші орындарды иелене алмауына немесе белгілі бір салаларға қатыса алмауына әкелуі мүмкін.

3. **Географиялық орналасу:** Қазақстандағы NEET жұмыс мүмкіндіктері ауылдық жерлерде шектеулі болуы мүмкін. Бұл кедейлік циклін және шектеулі экономикалық ұтқырлықты тудыруы мүмкін, өйткені бұл аймақтардағы NEET өздерінің жұмыс мүмкіндіктерін жақсартуға көмектесетін білім мен оқыту мүмкіндіктеріне қолжетімсіз болуы мүмкін.

4. **Жұмыс тәжірибесінің болмауы:** Қазақстандағы көптеген NEET жұмыс тәжірибесі болмауы мүмкін, бұл олардың тіпті бастапқы деңгейдегі лауазымдарда жұмыс табуын қиындатады.

5. **Психикалық денсаулық мәселелері:** Депрессия, алаңдаушылық және өзін-өзі төмен бағалау сияқты психикалық денсаулық мәселелері де Қазақстандағы NEET жұмыссыздығына ықпал етуі мүмкін. Бұл мәселелер адамдарға білім алуға немесе жұмысқа орналасуға қажетті мотивация мен сенімді табуды қиындатуы мүмкін.

6. **Отбасылық міндеттер:** Қазақстанда әсіресе әйелдер бала күтімі және қарт күтімі сияқты отбасылық міндеттерге байланысты жұмысқа орналасуда кедергілерге тап болуы мүмкін. Бұл олардың жұмыс күшіне енуіне көмектесетін білім алу немесе оқу мүмкіндіктерін іздеуді қиындатады.

7. **Тілдік кедергілер:** Тілдік кедергілер Қазақстандағы NEET жұмыссыздығына ықпал етуі мүмкін, әсіресе басым тілді жетік білмейтін адамдар үшін. Қазақстанның ресми тілі – қазақ тілі, бірақ орыс тілі де кең тараған. Қазақ немесе орыс тілдерін жетік білмейтін адамдар үшін білім алу және оқыту мүмкіндіктеріне қол жеткізу қиын болуы мүмкін, өйткені көптеген бағдарламалар тек осы тілдерде ұсынылады. Сол сияқты, егер жұмыс туралы хабарландырулар немесе өтінім материалдары тек қазақ немесе тек орыс тілдерінде болса, жұмысқа орналасу қиын болуы мүмкін. Бұл жұмыс күшіне кіруге кедергі жасап, экономикалық ұтқырлық мүмкіндіктерін шектей алады. Тілдік кедергілерді шешу азшылық тілдерінде сөйлейтін адамдар үшін қолжетімді тілдік білім беру және оқыту бағдарламаларын қамтамасыз ету үшін мақсатты күш салуды талап етеді. Ол сонымен қатар екі тілді білім беру бағдарламаларын ұсыну және жұмыс туралы хабарландырулар мен өтінім материалдарын бірнеше тілге аудару сияқты білім беру мен жұмыс орнында лингвистикалық әртүрлілікті және инклюзивтілікті ілгерілету үшін күш салуды талап етуі мүмкін. Тілдік кедергілерді азайту арқылы Қазақстан барлық тұлғалардың экономикаға қатысуына және олардың толық әлеуетіне қол жеткізуіне мүмкіндіктер беретін анағұрлым инклюзивті және әртүрлі қоғам құруға көмектесе алады.

Қазақстандағы NEET жұмыссыздығына ықпал ететін осы және басқа факторларды шешу үкіметтің, білім беру ұйымдарының, жұмыс берушілердің және азаматтық қоғам ұйымдарының бірлескен күш-жігерін талап етеді. Бұл күш мақсатты білім беру және оқыту бағдарламалары, психикалық денсаулық пен әл-ауқатқа қолдау көрсету және кемсітуді азайту және гендерлік теңдікті ілгерілету сияқты бастамаларды қамтуы мүмкін.

Жалпы алғанда, Қазақстандағы NEET жұмыссыздық мәселесін шешу осы проблемаға ықпал ететін негізгі экономикалық, әлеуметтік және білім беру факторларын қарастыратын көп қырлы көзқарасты қажет етеді. **Жұмыссыздық жастарға айтарлықтай әсер етуі мүмкін, соның ішінде:**

1) Қаржылық тұрақсыздық: Жұмыссыздық қаржылық тұрақсыздық пен кедейлікке әкелуі мүмкін, бұл жастардың өмір сүру сапасына және болашақ мүмкіндіктеріне теріс әсер етуі мүмкін.

2) Психикалық денсаулық проблемалары: Жұмыссыздық депрессия, алаңдаушылық және стресс сияқты психикалық денсаулық проблемаларына ықпал етуі мүмкін.

3) Шектеулі мансап перспективалары: Ұзақ уақытқа созылған жұмыссыздық мансап перспективалары мен табыс әлеуетін шектеп, ұзақ мерзімді қаржылық тұрақтылықты орнатуды қиындатады.

Білімге қол жетімділіктің төмендігі және жұмыссыздық еліміздегі NEET жастары арасындағы кедейлікке айтарлықтай әсер етуі мүмкін. **Білім мен жұмысқа орналасу мүмкіндіктерінің жоқтығы кедейлік циклін тудыруы мүмкін, одан шығу қиын.** Білім алу мүмкіндігі болмаса, NEET жастарында тұрақты жұмыссыздық пен қаржылық тұрақсыздыққа әкелетін ең төменгі

күнкөріс деңгейін қамтамасыз ететін жұмысқа тұру үшін қажетті дағдылар немесе біліктілік болмауы мүмкін.

Сонымен қатар, табыс пен мүмкіндіктің жоқтығы үмітсіздік сезімін тудырып, кедейлік шеңберінен шығуды қиындатады. Мұның кеңірек әлеуметтік және экономикалық салдары болуы мүмкін, соның ішінде өнімділіктің төмендеуі және әлеуметтік теңсіздіктің артуы.

ҚР Ұлттық статистикалық бюросының 2022 жылдың III-тоқсанындағы есебі бойынша табысы ең төменгі күнкөріс деңгейінен төмен халықтың үлесі (кедейшілік деңгейі) 5,3% құрады. 1 қарашадағы жағдай бойынша 700 мыңға жуық қазақстандық (699 095) атаулы әлеуметтік көмек (АӘК) алады [25]. Оның ішінде АӘК алатын жас қазақстандықтардың саны 3,3 % (124 411 адам) [25.14].

Бұл мәселелерді шешу білім беру мен оқыту мүмкіндіктеріне қолжетімділікті жақсартуды, көбірек жұмыс орындарын құруды және экономикалық және әлеуметтік ұтқырлықты қолдайтын саясатты іске асыруды қамтитын кешенді тәсілді талап етеді. NEET жастарына табысқа жету үшін қажетті дағдылар мен мүмкіндіктер бере отырып, кедейлік циклін бұзуға және Қазақстанда анағұрлым инклюзивті және гүлденген қоғам құруға үлес қосып көмектесу өте маңызды және өзекті.

Қазақстандағы NEET жастарының жас, гендерлік, өңірлік көрсеткіштері

Қазақстанда NEET жастарды зерделеу кезінде олардың жасын, жынысын және өңірлік көрсеткіштерін ескеру маңызды, өйткені олар жас адамның NEET болу ықтималдығына әсер етуі мүмкін демографиялық факторлар болып табылады. Бұл факторлар жастардың білімге, кәсіптік оқытуға және жұмысқа орналасуға қол жеткізу тұрғысынан кездесетін мүмкіндіктері мен қиындықтарына әсер етуі мүмкін.

2018 жылы Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің фокус-топтық зерттеу нәтижелері бойынша NEET жастарының жеті түрін атады:

1) Ата-анасының немесе жұбайының асырауындағылар: білімі бар, белгілі практикалық дағдылары бар, бірақ оқуын және жұмысын жалғастырғысы келмейтіндер. Зерттеу бағдарламасының бір бөлігі ретінде дайындалған мемлекеттік саясат саласындағы жас зерттеушілердің өткізген зерттеуге сәйкес NEET жастарының 53,8% ата-анасының, тағы 19,7% жұбайының асырауында, ал қалған 24,7% мезгіл-мезгіл жұмыс істеп ақша табады [26].

2) Жас балалары бар жас келіншектер мен жалғызбасты аналар.

3) Табысы тұрақты емес фрилансерлер

4) Екіншілікпен немесе мал шаруашылығымен айналысатын ауыл жастары.

5) Мүгедектігі бар жастар.

6) Тұрмысы төмен отбасылардан шыққандар: оқуын қалайтын, бірақ оқуын жалғастыруға мүмкіндігі жоқ мектеп түлектері.

7) Нашақорлық пен маскүнемдіктен зардап шегетін, реабилитациядан өтіп жатқан әлеуметтік жастар.

Осы санаттағы адамдарың жасы маңызды фактор болып табылады, өйткені жасөспірімдік кезеңнен ересектікке ауысу жастар өздерінің білімі, мансабы және отбасы туралы маңызды шешімдер қабылдайтын маңызды кезең болып табылады. Жас NEET үлкен NEET-ке қарағанда басқа қиындықтар мен мүмкіндіктерге тап болуы мүмкін, мысалы, жұмыс тәжірибесі аз немесе білімін отбасылық міндеттермен біріктіреді. Тағы бір маңызды мәселе бұл NEET жастарының жыныстық айырмашылығы өйткені жас ерлер мен әйелдердің еңбек нарығында және білім беру жүйесінде тәжірибесі әртүрлі болуы мүмкін. Мысалы, жас әйелдер белгілі бір жұмыс түрлеріне немесе оқу мүмкіндіктеріне қол жеткізген кезде жыныстық кемсітушілікке ұшырауы мүмкін немесе ақылы жұмысқа немесе білімге қарағанда күтім міндеттерін таңдауға мәжбүр бола алады. Аймақтық көрсеткіштердің де маңыздылығы өте зор, өйткені әртүрлі аймақтарда экономикалық дамудың әртүрлі деңгейлері, білім алу мүмкіндіктері және жұмысқа орналасу перспективалары әртүрлі болады.

NEET мәртебесіндегі жас, гендерлік және аймақтық айырмашылықтарды зерттей отырып, саясаткерлер мен зерттеушілер NEET мәртебесінің түпкі себептерін жақсы түсініп, Қазақстандағы NEET жастарын қолдау үшін мақсатты саясаттар мен шараларды әзірлей алады.

Қазақстандағы жастар арасында NEET көрсеткіштерінің егде жастағы топтармен салыстырғанда жоғары болуының бірнеше ықтимал себептері бар. Себептердің бірі жастардың дағдылардың, жұмыс тәжірибесінің және біліктілігінің болмауына байланысты білім алуға және жұмысқа орналасу мүмкіндіктеріне қол жеткізуде көбірек кедергілерге тап болуы мүмкін. Бұған қоса, көптеген жастар кедейлік және әлеуметтік оқшаулану сияқты әлеуметтік және экономикалық қиындықтарға тап болуы мүмкін, бұл олардың еңбек нарығына кіруін қиындатады.

Жоғарыда айтылғандай NEET жастарының орташа жасы 15-28, бірақ 15 жастағы жастар кәмелетке толмаған тұлғалар болғандықтан, толықтай жұмыс істей алмайды. Олар заң бойынша тек ата-анасының рұқсатымен, аптасына 36 сағаттан аспайтын жұмыс көлемін жасауға келісімшартқа тұра алады. Бүгінгі таңда жастардың жалпы санындағы NEET үлесі төмендеу тенденциясын көрсетеді: **15-28 жас** аралығындағы жастардың үлесі – 2018 жылғы 7,6%-дан 2022 жылы 6,3%-ға дейін төмендесе; **15-24 жас** – 2018 жылы 6,0%-дан 2021 жылы 5,0%-ға дейін төмендеген [27]. Осыған орай, NEET жастарының басым бөлігі 15-28 жас аралығындағы тұлғаларға тиеселі екені анық.

Осы санаттағы жастардың өңірлік көрсеткіштерін қарастыратын болсақ, 1-кестеге сәйкес, 2022 жылдың соңғы тоқсанындағы NEET жастарының ең көп бөлігі Ұлытау (9,7 %), Қызылорда (7,8%), Алматы (7,6%) облыстарына тиеселі болса, ең төмен көрсеткіштерге Шығыс (3,9%), Батыс (2,7%) облыстары ие. Республикалық мәртебесі бар қалаларды алатын болсақ, NEET жастарының саны орташа 6,2%.

1-кесте – Аймақтар бойынша NEET үлесі

	2022 жыл			
	I тоқсан %	II тоқсан %	III тоқсан %	IV тоқсан %
Қазақстан Республикасы	6,7	6,6	6,7	6,3
Абай облысы	5,3	3,6	4,7	4,6
Ақмола облысы	5,7	5,6	5,6	4,8
Ақтөбе облысы	7,0	7,1	7,2	7,0
Алматы облысы	6,5	8,2	7,6	7,6
Атырау облысы	5,4	5,4	5,6	5,6
Батыс Қазақстан облысы	2,5	3,0	2,7	2,7
Жамбыл облысы	7,6	7,3	6,9	6,6
Жетісу облысы	7,4	5,4	5,4	6,4
Қарағанды облысы	8,9	9,2	9,4	7,5
Қостанай облысы	4,9	4,7	4,7	4,5
Қызылорда облысы	7,9	7,8	8,0	7,8
Маңғыстау облысы	7,2	7,0	7,1	7,4
Павлодар облысы	4,8	4,8	4,9	4,7
Солтүстік Қазақстан облысы	7,3	7,1	7,1	6,6
Түркістан облысы	7,5	6,3	7,8	7,4
Ұлытау облысы	13,1	12,8	12,1	9,7
Шығыс Қазақстан облысы	7,8	10,6	8,5	3,9
Астана қаласы	7,0	7,0	6,7	6,9
Алматы қаласы	6,3	6,1	5,8	5,9
Шымкент қаласы	6,2	6,2	6,3	6,0
Ескертпе – Автор [27] деректер негізінде жасаған				

Білімсіз және жұмыс істемейтін жастар қоғам дамуында кедергі тудыруда, өйткені олардың көбісі маргинал, кедей, шеттетілген және әлеуметтік тұрғыдан оқшаулану қаупі жоғары. Қазақстанда NEET жастарын талдау екі себеп бойынша өте маңызды. Біріншіден, жастар еңбекке қабілетті халықтың басым бөлігін құрайды. Екіншіден, білім беру жүйесіне және еңбек нарығына қатыспайтын жастар санының артуы ел үшін ауыр әлеуметтік және экономикалық зардаптарға әкелуі мүмкін.

Қазіргі таңда елімізде көптеген басқа елдердегі сияқты Қазақстанда да әйелдер көп NEET тобына түсу қаупі бар. Қазақстанда 2001 жылдан бастап әйелдердің NEET деңгейі жыл сайын еркектердің үлесінен екі есе асып түседі. Бұл негізінен әйелдердің балаларына немесе басқа отбасы мүшелеріне күтім жасауымен байланысты.

NEET жасы, жынысы және аймақтық көрсеткіштері Қазақстандағы NEET кедейлігі проблемасын шешу жолдары туралы құнды ақпарат береді. Мысалы, жасы: NEET жас ауқымын түсіну арқылы жас адамдарға жұмыс күшіне кіру үшін қажетті білім мен дайындықты алуға көмектесетін мақсатты саясаттар мен бағдарламаларды әзірлей алады. Мысалы, кәсіптік оқыту, тағылымдамадан өту және мансап бойынша кеңес беру қызметтерін

ұсынатын бағдарламалар жастарға жұмысқа орналасу үшін қажетті дағдылар мен тәжірибені алуға көмектеседі. Сонымен қатар, өмір бойы білім алуға және дағдыларды дамытуға ықпал ететін саясат жұмысынан айырылу немесе жастық кемсітушілік салдарынан NEET-ке айналған егде адамдарға да көмектесе алады. **Жынысына қатысты мәлімет** гендерлік теңсіздікті шешу NEET кедейлігін азайту үшін маңызды. Білім беру, жұмыспен қамту және кәсіпкерлік саласында гендерлік теңдікті ілгерілететін саясат әйелдерге кедергілерді жеңуге және жақсы төленетін жұмыстарды қамтамасыз етуге көмектеседі. Бұған қоса, қол жетімді бала күтімі сияқты қамқорлық міндеттері бар әйелдерге қолдау көрсететін саясат әйелдерге жұмыс пен отбасылық жауапкершіліктерді теңестіруге көмектеседі.

Аймақтық көрсеткіштер: білім берудегі және жұмысқа орналасу мүмкіндіктеріндегі аймақтық теңсіздіктерді жою дамымаған аймақтардағы NEET кедейлігін азайтуға көмектеседі. Көлік және байланыс желілері сияқты инфрақұрылымға инвестициялау ауылдық жерлерде жұмыс орындарын құруға көмектеседі. Бұған қоса, кәсіпкерлік пен жергілікті экономикалық дамуды ынталандыратын саясат осы аймақтарда жастар үшін жаңа жұмыс орындары мен мүмкіндіктер ашуға көмектеседі.

Осылайша, адамдардың жасына, жынысына және аймақтық орналасуына байланысты бетпе-бет келетін бірегей мәселелерді шешу арқылы Қазақстандағы NEET кедейлігін төмендетуге кешенді көзқарас қажет. Бұған білім мен дағдыларды дамытуға, кәсіпкерлікті және жергілікті экономикалық дамуды қолдауға, гендерлік және аймақтық теңсіздіктерді жоюға көмектесетін мақсатты саясат пен бағдарламаларды әзірлеу кіреді. Осы стратегияларды жүзеге асыру арқылы саясаткерлер адамдарға білім беру және жұмысқа орналасу жолындағы кедергілерді жеңуге, NEET кедейлігін азайтуға және инклюзивті экономикалық өсуге жәрдемдесуге көмектесе алады.

Жастар арасындағы жұмыссыздық және кедейлікті реттеудің нормативтік-құқықтық моделі

Жастар арасындағы жұмыссыздық пен кедейлікті реттеудің нормативтік-құқықтық моделі Әлеуметтік сала саласындағы мемлекеттік саясаттың негізгі бағыттарын айқындайтын, жастар арасында Жұмыспен қамту, білім беру мәселелерін реттейтін заңнамалық актілер және басқа да Ресми құжаттар негізінде жүзеге асырылады:

1) Мемлекеттік жастар саясаты туралы Қазақстан Республикасының Заңы

Реттеуші модельдің негізгі құрамдас бөліктерінің бірі **Мемлекеттік жастар саясаты** болып табылады. Бұл саясат жастарды дамытуға қатысты бірқатар міндеттерді, соның ішінде білім мен оқытуға қолжетімділікті арттыруды, жұмыс орындарын құруды және жастардың өмір сүру сапасын жақсартуды қамтиды. Саясат сонымен қатар Ұлттық жастар кеңесін құруды және жастар бастаған бастамаларды қолдау үшін қаржыландыру тетіктерін

құру мәселелерін қарастырады. **Жастар саясатының кейбір негізгі мақсаттарына мыналар жатады:**

- Республикалық және облыстық деңгейде жастар форумын ұйымдастыру және форум барысында саясаттың тиімділігін жан-жақты талқылау, жастар мен мемлекеттік органдар арасында кері-байланыс орнату;

- Жұмыссыз, қаржылық жағдайы төмен жастарды жұмыспен қамту, кәсіпкерлікті қолдау, білімге қолжетімділікті арттыру;

- «Ел жастары» ғылыми-зерттеу орталығы: Бұл орталық мемлекеттік жастар саясатын жүзеге асыруды ғылыми қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады. Ол жұмыссыз жастарға арналған бағдарламалар мен қолдау шараларын әзірлеуде пайдалы болуы мүмкін зерттеулер жүргізеді және әдістемелерді әзірлейді.

- Жастарға арналған ресурстық орталықтар ашу. Аталған орталықтар жастарға ақысыз түрде қолдау, жұмыспен қамтамасыз ету, кеңес беру, түсіндіру қызметтерін көрсетеді;

- Жастардың қатысуын ынталандыру: Саясат жастардың шешім қабылдау процестеріне қатысуы және оларға әсер ететін саясаттар мен бағдарламаларды әзірлеуге үлес қосу үшін мүмкіндіктер жасауға бағытталған [28].

Кемшіліктері:

- Дәлдіктің болмауы. Саясат мемлекеттік органдарға міндеттер бөледі, бірақ мақсаттарды жүзеге асыру шараларын белгілемейді. Мақсатты индикаторлар анықталмаған, уақытша тексерулер жылына 1 есеппен ғана шектелген. Бұл саясаттың тиімділігін бағалауда және оны одан әрі жетілдіруде бірқатар қиындықтар туғызады;

- Жалпы ережелер НЕЕТ жастарын қолдаудың жеке шараларын қарастырмайды. Барлық тарауларда дерлік «жастар» ұғымы өте жалпы қолданылады. Ауыл жастарын, жастардың әлеуметтік осал санаттарын, жас отбасыларды қолдаудың нақты тетіктері жоқ.

Тұтастай алғанда, Жастар саясаты Қазақстандағы жастар арасындағы жұмыссыздық пен кедейшілік мәселесін шешуге бағытталған үкіметтің іс-әрекеті үшін кешенді негізді қамтамасыз етеді және ол үкіметтің елдегі жастардың дамуы мен әл-ауқатын арттыруға деген ұмтылысын көрсетеді.

2) ҚР халықты жұмыспен қамту Заңы

Қазақстан Республикасындағы халықты жұмыспен қамту елдің әлеуметтік-экономикалық дамуының маңызды аспектісі болып табылады. Соңғы жылдары Қазақстан Республикасының үкіметі халықты жұмыспен қамтуды ынталандыру және жұмыссыздықты азайту мақсатында бірқатар шараларды жүзеге асыруда.

Зерттеу барысында заңның анықталған **артықшылықтары:**

- Жұмыссыз жастарды арнайы бағыттау: Қолдау шаралары 29 жасқа дейінгі жастар үшін арнайы әзірленген, ерекше назар аударуға және олардың ерекше мәселелері мен қажеттіліктерін шешуге мүмкіндік береді.

- Жастар тәжірибесі: Заң жастар тәжірибесін жұмыссыз жастарды белсенді қолдау құралдарының бірі ретінде бекітеді. Бұл жастардың жұмыс тәжірибесін алуына, жаңа дағдыларды меңгеруіне және еңбек нарығында бәсекеге қабілеттілігін арттыруға мүмкіндік береді.

- Кәсіпкерлікке жәрдемдесу: Заң жас кәсіпкерлерді қолдау шараларын, соның ішінде бизнесті дамытуға субсидияларды, оқыту мен кеңес беруді қарастырады. Бұл жастар арасында жұмыс орындарының ашылуына, кәсіпкерлік саласының дамуына септігін тигізуде.

- Оқыту және біліктілігін арттыру: Заңда жұмыссыз жастардың біліктілігін арттыру және еңбек нарығының талаптарына бейімделу мақсатында білім беру бағдарламалары мен курстарын ұйымдастыру қарастырылған. Бұл кәсіби біліктілікті арттыруға және табысты жұмысқа орналасу мүмкіндігін арттыруға көмектеседі [29].

Кемшіліктері:

- Бағдарламаға қатысушыларға шектеу: Қолдау алу мүмкіндігі белсенді жұмыспен қамту және жастар тәжірибесі бағдарламаларына қатысушылармен шектеледі. Бұл белгілі бір критерийлер мен талаптарға сай келмейтін жұмыссыз жастардың жекелеген санаттарын алып тастауы мүмкін.

- Икемділік пен бейімділіктің болмауы: Заң өзгермелі нарық жағдайларына және жастардың қажеттіліктеріне сәйкес жұмыссыз жастарды қолдау шараларының икемділігі мен бейімделуін шектеуі мүмкін.

Осы артықшылықтар мен кемшіліктерді ескере отырып, жастар арасындағы жұмыссыздық проблемаларын барынша тиімді шешу үшін жұмыссыз жастарды қолдау шараларын үнемі жаңартып, жетілдіру маңызды.

Дегенмен, кедейшілік және жұмыссыздықпен күресудегі аталған реттеуші модельдерінің жалпы артықшылықтары мен тиімділігін қарастыра отыра, олардың **кемшіліктері мен кедергілеріне келетін болсақ, олар келесілерді қамтиды:**

1) **Аймақтық қажеттіліктердің әртүрлілігі:** Аймақтық қажеттіліктерді есепке алу нормативтік үлгілерді әзірлеу мен енгізудің өте маңызды факторы болып табылады. Әртүрлі аймақтарда әртүрлі экономикалық, әлеуметтік және мәдени орталар болуы мүмкін, бұл бағдарламаның тиімділігіне әсер етуі мүмкін. Мысалы, кейбір аймақтарда белгілі бір мамандық түрлеріне сұраныс жоғары болуы мүмкін, ал басқа аймақтарда сұраныс төмен болуы мүмкін. Сондықтан бағдарламаларды әзірлеу және жүзеге асыру кезінде олардың тиімді болуы және жергілікті тұрғындардың қажеттіліктерін қанағаттандыруы үшін аймақтық қажеттіліктерді ескеру маңызды.

2) **Бюрократиялық үдерістер** бағдарламаларды жүзеге асыруды қиындатып, жастарды оларға қатысуға кедергі келтіруі мүмкін. Мемлекет тарапынан «Ел жастары», «Жастар еңбек биржасы», «Жастар ресурстық орталығы», жұмыспен қамту орталықтары сияқты орталықтар құрылды, бірақ олардың консультациясы белгілі бір бағдарламаға түсу үшін қажетті құжаттар тізімін ұсынумен шектеледі, өтініш берушіге жеке көзқарас пен қолдау көрсетілмейді. . Тіркеу және жұмысқа орналасу үшін құжаттарды алу өте қиын.

Күрделі өтініш үлгілері, нәтижелерді күтудің ұзақ уақыты және басқа да бюрократиялық процестер жастардың көңілін түсіріп, бағдарламалардың тиімділігін төмендетуі мүмкін.

Қазақстандағы жастардың жұмыссыздығы мен кедейлігін реттеудің нормативтік модельдері білім алу, оқыту және жастардың лайықты жұмысқа қол жеткізу мүмкіндіктерін жасауға бағытталған. Жастар арасындағы жұмыссыздық пен кедейшілікке ықпал ететін негізгі факторларды шешу арқылы бұл модельдер жастардың өмірін жақсартуға және елдің жалпы экономикалық және әлеуметтік дамуына ықпал ету осы бағдарламалардың негізгі мақсаты ретінде танылуы тиіс.

3) 18-29 жас аралығындағы NEET жастарын, оның ішінде 2018 жылғы түлектерді жұмысқа орналастыру және әлеуметтендіру жол картасы

Қазақстан Республикасының жастарын қолдау жөніндегі 2021 – 2025 жылдарға арналған кешенді жоспары аясында әзірленген жол картасы – білім беру бағдарламаларына қатыспайтын, жұмысқа орналаспаған және кәсіптік білім алмайтын жастарға көмек көрсетуге арналған стратегиялық құжат.

Жол картасы келесі негізгі мақсаттарды белгілейді:

- NEET жастарының кәсіптік білім мен оқытуға қолжетімділігін қамтамасыз ету;
- Жастарды жұмыспен қамтуға және өзін-өзі жұмыспен қамтуға жәрдемдесу.
- NEET жастарының әлеуметтік бейімделуі мен интеграциясы үшін жағдай жасау.
- Бағдарламаны тиімді жүзеге асыру үшін мемлекеттік органдар, қоғамдық ұйымдар және кәсіпкерлік сектор арасындағы серіктестікті дамыту.

Қолдау шаралары: Құжат NEET жастарын қолдауға бағытталған кең ауқымды шараларды ұсынады, соның ішінде кәсіптік білім беру мен оқытуды ұйымдастыру, жұмыспен қамту бағдарламаларын құру, өзін-өзі жұмыспен қамтуға қаржылық қолдау көрсету, әлеуметтік қызметтерді дамыту және әлеуметтік бейімделуге жәрдемдесу. Бұл жастардың NEET мәселесіне кешенді түрде келуге мүмкіндік береді. Жол картасы аясында, жастарға «Zhas project» және «Профнавигация» жобалары ұсынылған [30].

Зерттелген деректерге сүйене отырып, NEET жастарына көмектесу контекстінде келесі артықшылықтар мен кемшіліктерді анықтауға болады:

1) Мониторинг пен бағалаудың жоқтығы: Құжатта жол картасын іске асыру және алға қойылған мақсаттарға қол жеткізу барысын бақылау және бағалау жүйесі әрқашан қарастырыла бермейді. Құжат NEET жастарына көмектесуге қатысты бағдарламалар мен бастамаларды жүзеге асыру үшін әрқашан жеткілікті нақты және егжей-тегжейлі шаралары, мерзімдері және ресурстары туралы ақпарат берілмеген. Бұл жол картасын іс жүзінде түсінуді және жүзеге асыруды қиындатады.

2) Қаржылық қолдаудың төмендеуі: NEET санатын қоса алғанда, жастарды жұмыспен қамтуға және жұмысқа орналастыруға бағытталған бағдарламалар мен бастамаларды кейбір жылдары қаржылық қолдаудың төмендейтінін байқауға болады. Бұл мақсаттарға жетуде және қиын өмірлік жағдайларда жастарға көмектесуде кедергілер тудыруы мүмкін. Жалпы алғанда, қаржыландыру мөлшері ағымдағы инфляциямен салыстырғанда орташа деңгейден төмен. Мысалы, «Zhas Project» жобасының қаржыландыруы 2025 жылға дейін қарастырылған, алайда, барлық бес жыл ішіндегі қаржы мөлшері тұрақты, өзгермейді. Алдағы жылдары, осы сомма жобаны жүзеге асыру үшін жеткіліксіз болуы мүмкін.

3) **Қазақстан Республикасының Білім және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы.**

Жастар арасындағы жұмыссыздық пен кедейлікті азайтуға бағытталған реттеуші модельдер мен бағдарламалардан басқа, Қазақстан үкіметі жастардың білім алу және кәсіптік білім алу мүмкіндіктерін жақсартуға бағытталған түрлі саясаттарды да жүзеге асырып келеді. Сондай саясаттың бірі – **Білім және ғылымды дамытудың мемлекеттік бағдарламасы**. Бұл бағдарлама білім сапасын арттыруға және жастардың кәсіптік білім алуға қолжетімділігін арттыруға бағытталған кешенді саясат болып табылады. Бағдарламада жаңа оқу бағдарламалары мен оқыту әдістерін әзірлеу, ауылдық жерлерде білім алуға қолжетімділікті кеңейту, кәсіптік оқыту мен кәсіптік бағдар беру қызметтерін көрсету сияқты бірқатар бастамалар бар.

Жастарға көмектесуге бағытталған бағдарламаның мақсаттары келесі аспектілерді қамтиды:

1. Экономиканың қажеттіліктері мен аймақтың ерекшеліктеріне сәйкес келетін білім беру мен оқытудың үздіксіздігін қамтамасыз ету.

2. Мемлекеттік білім беру тапсырысы бойынша техникалық және кәсіптік оқу орындарын (ТЖКБ) бітіргеннен кейінгі бірінші жылы жұмысқа орналасқан түлектер үлесін 75%-ға дейін арттыру.

3. Мемлекеттік білім беру тапсырысы бойынша оқуды аяқтағаннан кейінгі бірінші жылы жоғары оқу орындарын (ЖОО) жұмысқа орналасқан түлектер үлесін 75%-ға дейін арттыру.

4. Қала мен ауыл мектептері, облыстар мен оқитын оқу орындары арасындағы білім сапасын бір деңгейге жеткізу.

5. «Баршаға тегін кәсіптік білім беру» жобасын жалғастыру және әрі қарай қаржыландыру [31].

Бағдарлама кемшіліктері:

1. Еңбек нарығына жеткіліксіз дайындық: Көмек көрсету бағдарламалары еңбек нарығының сұраныстарына жеткілікті түрде бағдарланбауы және жастарға табысты жұмысқа орналасу үшін қажетті дағдылар мен білімді қамтамасыз етпейді. Бұл жұмыс табуда және жұмыссыздықты жеңуде қиындықтарға әкеліп соғуда.

2. «Баршаға тегін кәсіптік білім беру» жобасының мамандықтар тізімінің шектеулі болуы және қазіргі нарық талаптарын, тенденцияларын және үлкен

сұранысқа ие мамандықтардың қамтымауы. Бағдарлама жыл сайын жаңартылудан өтпейді, кейбір мамандық түрлері өзектілігін жоғалтуда.

3. Нұсқаулық пен қолдаудың болмауы: жұмыссыз жастар жұмыс табу және еңбек нарығына бейімделу процесінде басшылық пен қолдаудың жетіспеушілігіне тап болуы мүмкін. Қолдау мен тәлімгерліктің болмауы жастардың жұмысқа орналасу барысында қажетті көмек пен кеңес алуын қиындатады.

Қазақстандағы жастардың жұмыссыздығы мен кедейлігін реттеудің нормативтік модельдері білім алу, оқыту және жастардың лайықты жұмысқа қол жеткізу мүмкіндіктерін жасауға бағытталған. Жастар арасындағы жұмыссыздық пен кедейшілікке ықпал ететін негізгі факторларды шешу арқылы бұл модельдер жастардың өмірін жақсартуға және елдің жалпы экономикалық және әлеуметтік дамуына ықпал ету осы бағдарламалардың негізгі мақсаты ретінде танылуы тиіс.

Жалпы, жоғарыда аталған кемшіліктер **NEET-жастар арасындағы кедейлікті төмендету жөніндегі мемлекеттік саясаттың тиімділігін бақылау және бағалау мәселесін көтереді.** Бағдарламалар мен іс-шаралардың тиімділігін бақылау және бағалау үшін **неғұрлым сенімді және жан-жақты құралдар әзірленуі тиіс.** Бұл сәтті тәжірибелерді анықтауға, проблемалық аймақтарды анықтауға және нақты уақыттағы стратегияларды түзетуге көмектеседі.

3.Қазақстан жастарына NEET мәртебесін беруге ықпал ететін факторлар

Жастардың білімге қатысу дәрежесі, оларға арналған қолжетімді мүмкіндіктер

Бүгінгі таңда жастар арасында NEET санының артуы ел экономикасын ғана емес, барлық басқа салаларды алаңдатып отырған мәселе. Елде NEET мәртебесін беруге ықпал ететін көптеген факторлар, соның ішінде *экономикалық, әлеуметтік және географиялық факторлар бар.*

NEET жастарының жоғары көрсеткіштері елдің жалпы **экономикалық құрылымымен** байланысты болуы мүмкін. Қазақстанда ресми статистикада жиі көрінбейтін ірі бейресми экономика бар, бұл жұмыспен қамту көрсеткіштерінің төмендеуіне әкелуі мүмкін. Көптеген жастар ресми жұмыспен қамту статистикасында қарастырылмаған бейресми жұмыстарда жұмыс істеп жатыр. 2020 жылы бейресми жұмыс істейтін қазақстандықтардың үлесі 13,6 пайызды құрады. Олардың ішінде көлік жөндеу, сауда, кондитерлік өнімдерді шығаруда жастар басым [32]. Бейресми жұмыспен айналысу Қазақстандағы еңбек нарығының тиімді дамуына айтарлықтай әсер ететін, сондай-ақ көлеңкелі экономиканың жоғары үлесіне әкелетін факторлардың бірі болып табылады. Бейресми жұмыспен қамту өнімділіктің төмен деңгейіне ие болуы мүмкін және болашақ жұмыс перспективаларына және жастардың экономикалық ұтқырлығына әсер етуі мүмкін кәсіби дағдыларды дамытуға мүмкіндік бермейді. Нәтижесінде, егер экономиканың бейресми секторында жастардың көп бөлігі жұмыс істесе, бұл жастар арасында NEET деңгейінің жоғарылауына әкелуі мүмкін.

Жұмысқа орналасу мүмкіндіктерінің жоқтығынан басқа, **Қазақстанның қалалық аудандарында өмір сүрудің жоғары құны жастарға өздерін қаржылай қамтамасыз етуді қиындатуы мүмкін.** Мәселен, Қазақстандағы өмір сүру құны мен орташа жалақы NEET-тің қалаларға көшу кезінде кездесетін қиындықтарында маңызды рөл атқаруы мүмкін. Төмен жалақы және жоғары өмір сүру құны NEET үшін қосымша кедергілер тудыруы мүмкін, бұл олардың еңбек нарығындағы мүмкіндіктерін шектейді. Мысалы, өмір сүрудің жоғары құны тіпті жұмыс болса да, NEET жалақысы өмірдің ең төменгі қажеттіліктерін қанағаттандыруға жеткіліксіз болуы мүмкін. Бұл қалыпты өмір сүру деңгейін сақтау қиынға соғуы және жастарға қосымша қысым жасауы мүмкін.

Орташа жалақының төмендігі жастардың, әсіресе жұмыс тәжірибесі жоқтардың еңбек нарығындағы қолжетімді жұмыс орындары үшін бәсекелестікке тап болуы мүмкін. Бұл NEET жастарының басқа жұмысқа

үміткерлермен бәсекеге түсе алмайтын және жұмыссыз қалатын жағдайда болуына әкелуі мүмкін.

Жалпы алғанда, төмен жалақы және жоғары күнкөріс деңгейі NEET-тің қалаларға көшуіне үлкен кедергі болуы мүмкін. Сондықтан еңбек нарығында қиындықтарға тап болған жастарға көмектесу үшін Қазақстанда жұмыспен қамту деңгейін және жалақыны арттыруға жағдай жасау қажет.

NEET-тің жоғары көрсеткіштеріне ықпал етуі мүмкін тағы бір экономикалық фактор-жас кәсіпкерлік капиталға қол жетімділіктің болмауы. Қазақстанда бизнесті бастау қиын болуы мүмкін және жастарға өз кәсіпорындарын іске қосу үшін қажетті қаржыландыруды қамтамасыз ету қиынға соғуы мүмкін. Бұл жастарды кәсіпкерлік мүмкіндіктерге итермелеп, олардың орнына NEET мәртебесіне жетелеуі мүмкін. Өз бизнесін ашуға мүдделі болуы мүмкін NEET тұлғалары үшін бұл қиындықтар кіруге айтарлықтай кедергілер тудыруы мүмкін. Қажетті ресурстар мен қолдау болмаса, оларға бұл кедергілерді жеңу және табысты бизнес құру қиын болуы мүмкін. Нәтижесінде, Қазақстандағы көптеген жастар дәстүрлі жұмысқа орналасу мүмкіндіктерін таңдауы мүмкін немесе елдегі NEET деңгейінің жоғары болуына ықпал ете отырып, еңбек нарығынан мүлдем бас тартуы мүмкін.

Еліміздегі NEET тұлғаларының көбеюіне ықпал ететін ең басты және негізгі фактор – **білім алу.** Соңғы жылдары Қазақстан жастардың білімге қатысуын арттыруда айтарлықтай жетістіктерге жетті. Қазақстан жоғары оқу орындарына қомақты инвестиция салды, үкімет студенттерге шәкіртақы мен грант түрінде қаржылық қолдау көрсетеді. Соның нәтижесінде соңғы жылдары жоғары оқу орындарына қабылдау көрсеткіші айтарлықтай артып, бакалавр, магистратура және докторантурада білім алатын жастардың саны артып келеді.

Алайда, осы оң өзгерістерге қарамастан, елдің жекелеген аймақтарында, әсіресе ауылдық жерлерде білімге қолжетімділік тұрғысынан әлі де айтарлықтай қиындықтар бар. Сонымен қатар, әр түрлі әлеуметтік-экономикалық топтар мен этникалық топтардың жастарының білім алуына қол жеткізуде айтарлықтай теңсіздіктер әлі де бар.

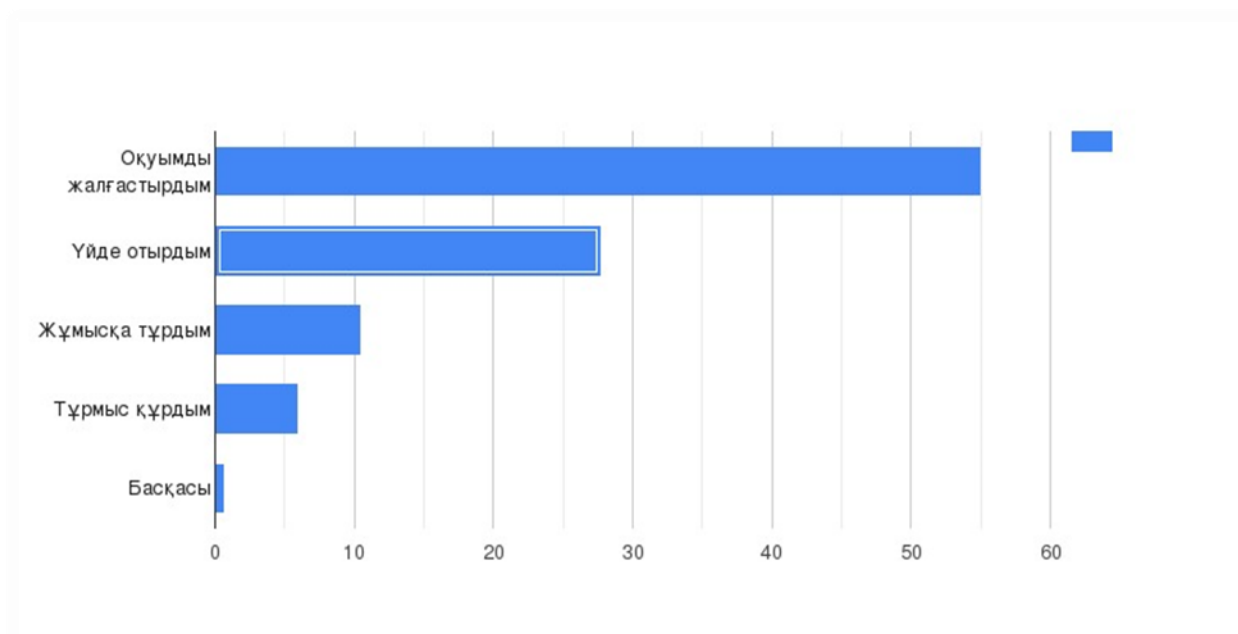
2022 жылғы статистикаға сәйкес, сұхбатталған NEET жастарының көбісі мектептегі оқу үлгерімінің жақсы болғанын атап өтті. Алайда, мектептегі оқуын аяқтағаннан кейін сұхбатталған жастардың 28%-ға жуығы оқуын жалғастырмай үйде отырса, 11%-ға жуығы жұмысқа тұрғанын айтты. Статистика Қазақстандағы NEET жастарының едәуір бөлігі мектептен әрі қарай білім алуға немесе жұмысқа ауысуда қиындықтарға тап болғанын көрсетеді.

NEET жастарының көпшілігінің мектептегі жақсы үлгерімі туралы хабарлағаны оң болғанымен, олардың оқуын жалғастырмай үйде қалуы олардың қосымша білім алуға немесе оқуға қол жеткізуде кедергілерге тап болуы мүмкін екенін көрсетеді.

Сол сияқты, сауалнамаға қатысқан жастардың тек 11%-ы мектепті бітіргеннен кейін жұмысқа орналасу фактісіне келетін болсақ, Қазақстандағы

еңбек нарығы жоғары немесе орта білімі жоқ жастарға жұмыс мүмкіндігін ұсына алғанмен, олардың көбісі бейресми немесе төмен табысты болуы әбден мүмкін.

Жастардың ерте шаңырақ құру факторлардың бірі әлеуметтік және мәдени орта болуы мүмкін. Кейбір қазақстандық қауымдастықтарда неке және ерте отбасын құру дәстүрлі түрде жоғары бағаланады, бұл жастарды осы шешімдерді қабылдауға ынталандыруы мүмкін. Кейбір ата-аналар неке балаларының жауапкершілігін арттырып, тәуелсіз болуына, сондай-ақ қаржылық жағынан қамтамасыз етуге көмектеседі деп ойлауы мүмкін. Жалпы алғанда, 18 жаста неке қиюды мектепті бітіргеннен кейін таңдаудың себептері әртүрлі болуы мүмкін және көптеген факторларға, соның ішінде әлеуметтік, мәдени, экономикалық және отбасына байланысты болуы мүмкін.

4-сурет – Мектеп бітірген соң немен айналыстыңыз» сұрағына жауап

Ескертпе – Автор [33] деректер негізінде жасаған

NEET мәртебесі бар жастардың 45%-ы білім алуға немесе оны жалғастыруға ниетті емес [33]. Төмен мотивация нақты мақсаттардың жоқтығынан және білімнің осы мақсаттарға жетуге қалай көмектесетінін түсінуден туындауы мүмкін. Мотивацияның төмендігі оқудағы қиындықтармен, бұрынғы нашар тәжірибемен немесе басқа жеке факторлармен байланыстырады.

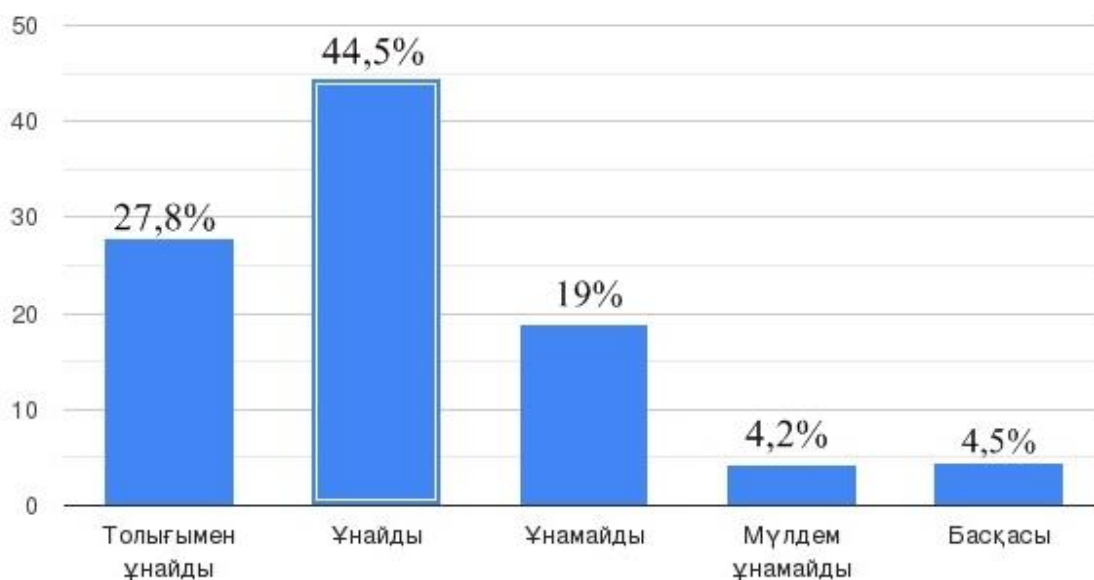
Білім алудың қымбаттығы да респонденттердің білімін жалғастыруға кедергі келтіретін фактор болуы мүмкін. Бұған қаржы ресурстарының жоқтығы, гранттар немесе шәкіртақылардың жоқтығы, оқу орындары орналасқан аймақтарда өмір сүрудің қымбаттығы себеп болуы мүмкін.

Еліміздегі жалақының төмен деңгейі жастардың лайықты жұмысқа орналаса алмауының немесе жұмыс орнын ауыстыруының себебі. Мәселен,

респонденттердің 56%-ы жалақының аздығынан жұмысқа тұра алмаймын деп жауап берсе, 49,3%-ы бұрынғы жұмысынан босатылуын осымен байланыстырады [33]. Жартысынан көбінің жоғары және орта білім туралы дипломы бар екенін ескерсек, басты мәселе жалақының төмендігі деп болжауға болады.

Мамандықты дұрыс таңдамау. Әдетте, мектеп түлектерінің басты мақсаты – грантка түсу, сондықтан да олардың көпшілігі гранттар көп бөлінетін мамандықты таңдауға барады. Кейіннен бұл мамандықтар еңбек нарығында сұранысқа ие болмауы мүмкін, студент оқуды игере алмайды немесе осы мамандық бойынша жұмыс істеуге талпынсы мүлдем болмайды.

Осылайша, жауап берушілердің 23,2% таңдаған және оқыған мамандығына қанағаттанбады.

5-сурет – Мектеп бітірген соң немен айналыстыңыз» сұрағына жауап

Ескертпе – Автор [33] деректер негізінде жасаған

Тілдік кедергідерге келетін болсақ, мектептерде орыс тілін меңгере алмаған немесе орыстілді ортада тұрмайтын оқушыларға орыс тілін білмеу кедергі болуы мүмкін. Олар оқуда және мұғалімдермен және топтастарымен қарым-қатынаста қиындықтарға тап болуы мүмкін.

Сұхбатталған жастардың арасында, орыс тілі біліміне қатысты сұрақ қойған кезде, 1,6% орыс тілін мүлде түсінбейтінін айтса, 5,6% түсінемін, бірақ сөйлеген кезде қиналамын деп жауап берген [33].

Қазақ тіліндегі әдебиеттердің аздығы қазақтілді оқушылардың білім алуына және оқу үдерісіне айтарлықтай әсер етуі мүмкін. Егер студенттер өз тілінде қажетті әдебиеттерге қол жеткізе алмаса, онда олар материалды түсіну және тапсырмаларды орындауда қиындықтарға тап болуы мүмкін.

Қазақстандағы әйелдер NEET гендерлік теңсіздік пен дәстүрлі гендерлік рөлдерге негізделген ерекше қиындықтарды атап өту маңызды. Қазақстандағы әйелдер әсіресе, ерлер басым салаларда, білім алу және жұмысқа орналасу мүмкіндіктері шектеулі. Бұл жас әйелдердің мансаптық мақсаттарға қол жеткізуден бас тартуы, ресми білім беру мен жұмысқа орналасу мүмкіндіктерінен бас тартуға әкелетін жағдайға әкелуі мүмкін.

Оның үстіне, дәстүрлі гендерлік рөлдер көбінесе әйелдерге тұрмыстық және отбасылық жауапкершілікті көтеруде айтарлықтай салмақ түсіреді, бұл олардың білім алу және жұмысқа орналасу мүмкіндіктерін шектейді. Бұл көңілсіздік пен еңбек нарығынан алшақтау сезіміне әкелуі мүмкін. Оған қоса, гендерлік кемсітушілік NEET әйелдер үшін бұл қиындықтарды одан әрі ушықтыруы мүмкін.

Қазіргі таңда NEET жастарының арасындағы әйел адамдарың үлесі 50,7 % [33].

Қазақстандағы әйелдердің NEET мәселесін шешу үшін гендерлік теңдікті ілгерілету және әйелдер бетпе-бет келетін бірегей проблемаларды шешетін саясаттар мен бағдарламаларды жасау өте маңызды. Бұған әйелдердің қажеттіліктеріне бейімделген білім беру және оқыту бағдарламаларына қолжетімділікті қамтамасыз ету, сондай-ақ әйелдердің мүмкіндіктерін кеңейту мен көшбасшылыққа жәрдемдесу кіреді. Гендерлік кемсітушілік пен қудалауды жою әйелдердің білім алу және жұмысқа орналасу мүмкіндіктерін іздеуі үшін қауіпсіз және қолдау көрсететін ортаны құру үшін де маңызды.

Жастар арасындағы жұмыссыздық пен кедейшілік мәселесі тек Қазақстанда ғана таралған емес. Көптеген елдер үшін бұл мәселе мемлекет және оның экономикасы деңгейінде өмірлік маңызды болып табылады. Дегенмен, NEET жастарының мәселелерін шешетін және ең төмен көрсеткіштерге ие бірқатар елдер бар.

ЭЫДҰ (Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы) соңғы қол жетімді деректеріне сәйкес 2020 жылы NEET көрсеткіштері ең төмен елдер қатарына Исландия – 5,7%, Швейцария – 6,8%, Норвегия – 7,1% кірді [34].

Осы елдердің әрқайсысында NEET мәселесін шешуге өзіндік ерекше көзқарасы бар.

Исландия NEET деңгейін төмендетудің табысты стратегияларын, соның ішінде білім беру мен кәсіптік оқытуға баса назар аударатын кешенді жастар саясатын, жұмыс орнында оқытылатын кәсіптік білім беру және қайта даярлау жүйесін, әлеуметтік қамсыздандырудың кешенді жүйесін және жастарға әртүрлі білім беру жоспарларын таңдауға мүмкіндік беретін икемді білім беру жүйесін енгізді. Бұл шаралар жастарға қолдау мен көптеген мүмкіндіктер береді, соның ішінде кеңес беру және бағдарлау қызметтері, қаржылық көмек және медициналық қызметтерге қол жетімділік және оларға жұмысқа орналасу үшін қажетті дағдыларды анықтап, үйретеді [35].

Ал Швейцарияның NEET деңгейін төмендетудегі жетістігі оның дуалды білім беру жүйесімен байланысты, ол сыныптағы оқытуды және жұмыс істеуді қатар жүзеге асырылады. Сонымен қатар, елде кәсіптік білім беру мен қайта

даярлаудың тиімді жүйесі бар. Сонымен қатар, бұл елде болашақтағы адамның жақсы және табысты мансабының кепілі мектеп және жоғары оқу орнындағы білім болғандықтан, үкімет білім сапасын арттыру мақсатында бірқатар заң және стратегиялар қабылдаған. Бұл заңдар елдің білім беру және оқыту жүйесіне құқықтық негіз бере отыра, қаржылық көмек көрсету және кеңес беру қызметтерін көрсету сияқты NEET болу қаупі бар жастарды қолдауға арналған ережелерді қамтиды.

Норвегия NEET деңгейін төмендету және білімі, жұмысы немесе кәсіби дайындығы жоқ жастарды қолдау үшін бірнеше стратегияларды енгізді, соның ішінде күшті әлеуметтік қамсыздандыру жүйесі, кәсіптік білім беру және қайта даярлау, инклюзивті білім беру және жастарға кепілдік беру бағдарламасы. Бұл стратегиялар жастарға қаржылық көмекке, медициналық көмекке, кәсіптік бағдар мен оқу мүмкіндіктеріне қол жеткізуге, сондай-ақ әртүрлі қажеттіліктері мен қабілеттері бар студенттерді орналастыруға мүмкіндік береді. Норвегияның көзқарасы жастардың NEET болуына жол бермеуге және олардың табысты жұмысқа орналасуына көмектесуге бағытталған [36].

Қазақстан Исландия, Норвегия және Швейцариядан NEET-ті реттеу және жастарды қолдау үшін бірнеше тиімді стратегияларды бейімдей алады. Негізгі стратегиялардың бірі – жастарға жұмыс күшіне кіру үшін қажетті дағдыларды беретін күшті кәсіптік білім беру және оқыту (ТЖКБ) жүйесін құру. Норвегия мен Швейцарияда тәжірибелік және жұмыс негізіндегі оқыту бағдарламаларын ұсынатын жақсы қалыптасқан ТЖКБ жүйелері бар. Қазақстан жергілікті еңбек нарығының қажеттіліктеріне жауап беретін ұқсас жүйені дамытудың үлгілері ретінде осы елдерді қарастыра алады.

Қазақстан осы елдердің күшті әлеуметтік жүйелерін жұмысқа немесе оқуға қабілетсіз жастарға қаржылық көмек көрсету және денсаулық сақтау қызметтеріне қол жеткізу үлгісі ретінде қарастыра алады. Бұл жастардың білім алуға немесе оқу мүмкіндіктеріне ұмтылуына кедергі болатын қаржылық кедергілерді азайтуға және олардың жұмыс күшіне кіру мүмкіндіктерін арттыруға көмектеседі.

Қазақстан жастардың білімге қатысуын арттыру, олардың жұмыспен қамтылуы мен кәсіпкерлікпен айналысуына мүмкіндік беруде айтарлықтай жетістіктерге жетті. Үкімет жастарды жұмыспен қамтуға және білімге тартуға жәрдемдесуге бағытталған бірқатар саясат пен бағдарламаларды, соның ішінде Жастарды дамытудың ұлттық бағдарламасы мен Білім мен ғылымды дамытудың мемлекеттік бағдарламасын іске асырды.

Қазақстандағы жастарға қолдау мен мүмкіндіктер ұсынатын бірқатар үкіметтік емес ұйымдар мен жеке сектордың бастамалары, соның ішінде тәлімгерлік бағдарламалары, біліктілікті арттыру бағдарламалары және тағылымдамалар бар:

1) **Мемлекет қаржыландыратын білім:** Қазақстан үкіметі Ұлттық бірыңғай тестілеуден өту және белгілі бір орташа баллды сақтау сияқты белгілі бір критерийлерге сәйкес келетін NEET жастарына тегін жоғары білім береді. NEET жастары мемлекет қаржыландыратын білім алуға өтініш беріп, оқуына

қаржылық көмек ала алады. Мемлекет қаржыландыратын білімнен басқа, үкімет пен жеке ұйымдар ұсынатын түрлі стипендиялық бағдарламалар мен гранттарға қол жеткізе алады. Мысалы, «Болашақ» стипендиялық бағдарламасы дарынды студенттердің шетелде үздік университеттер мен колледждерде білім алуына толық қаржылық қолдау көрсетеді. Үкімет сонымен қатар ғылым, технология, инженерия және математика және әлеуметтік ғылымдар сияқты белгілі бір салаларда оқитын студенттерге мақсатты гранттар ұсынады. «Болашақ» бағдарламасы жас өршіл жастар үшін тамаша мүмкіндік, бірақ грант алу процесі өте қиын. Бағдарлама жылжымайтын мүлік түріндегі кепілді қамтамасыз етуді көздейді, бұл үшін бағдарлама қоғам тарапынан сынға ұшырады, өйткені елдің әрбір орташа тұрғынының жеке мүлкі бола бермейді.

2) **Кәсіптік оқыту бағдарламалары** нақты салаларда практикалық дағдылар мен сертификат алғысы келетін Қазақстандағы NEET жастары үшін жақсы мүмкіндік болып табылады. Бұл бағдарламалар әдетте құрылыс, механика, технология, денсаулық сақтау және т.б. қоса алғанда, әртүрлі кәсіптер бойынша практикалық оқыту мен нұсқауларды ұсынады. Кәсіптік оқыту бағдарламалары NEET жастарына белгілі бір салада жұмысқа орналасу үшін қажетті дағдылар мен білім бере алады. Олар сондай-ақ дәстүрлі жоғары білім беру бағдарламаларына неғұрлым қолжетімді және уақытты үнемдейтін балама бола алады. Бұған қоса, кәсіптік оқыту бағдарламалары жиі жергілікті бизнеспен және жұмыс берушілермен серіктес болады, бұл NEET жастарына әлеуетті жұмыс мүмкіндіктерімен байланысуға және құнды жұмыс тәжірибесін алуға көмектеседі. Жалпы, кәсіптік оқыту бағдарламалары жұмыс күшіне кіруге немесе жаңа дағдыларға ие болғысы келетін Қазақстандағы NEET жастары үшін жақсы мүмкіндік. Дегенмен, Қазақстанда кәсіптік оқыту бағдарламалары көбінесе қаржыландыру проблемаларына тап болады, өйткені нұсқаушылардың жабдықтарына, үй-жайларына және жалақысына ресурстар шектеулі. Кәсіптік оқыту түлектері тәжірибелі жұмысшылардың сұранысының немесе бәсекелестіктің жоғары болуына байланысты өз мамандықтары бойынша жұмысқа орналасуда қиналуы мүмкін.

3) **Үкімет тарапынан жүзеге асырылатын бағдарламалар**

А) **«Серпін-2050» мемлекеттік бағдарламасы**, ауыл шаруашылығы, құрылыс, көлік және шағын бизнес сияқты негізгі салаларды дамытуға бағытталған және осы салаларда жаңа жұмыс орындарын ашуға бағытталған. Бағдарлама сонымен қатар жұмыссыз азаматтарды біліктілігін арттыру және жұмысқа қабілеттілігін арттыру үшін оқыту мен оқытуды қарастырады.

Бағдарлама арқылы жұмыссыз адамдар жұмыс іздеуге көмек, кәсіптік оқыту, бизнесті қолдау және өз бизнесін ашу үшін қаржылық көмек сияқты түрлі қызметтерге қол жеткізе алады. Сондай-ақ бағдарлама бос жұмыс орындары мен жұмыс берушілер туралы мәліметтер базасын құрып, жұмыс іздеушілерге лайықты жұмыс табуды жеңілдетеді. Бағдарламаның тиімділігіне қарамастан, ол тек еліміздің оңтүстік өңірінің тұрғындарын оқыту мен жұмысқа орналастыруды, оларды бүкіл Қазақстанға таратуды көздейді. Сәйкесінше,

республиканың басқа облыстары мен аймақтарына мұндай мүмкіндік берілмейді. [37].

Ә) Қазақстанда кәсіпкерлікті дамытудың 2021-2025 жылдарға арналған ұлттық жобасының бағдарламасы еліміздегі кәсіпкерлік қызметті дамытуды қолдау және ынталандыруға бағытталған. Жобада жұмыссыз халыққа жұмыс табуға және бизнесті табысты дамытуға қолайлы жағдай жасауға бағытталған 10 міндет қарастырылған. Жобаның негізгі бағыттары – кәсіпкерлікке білім беру, жас кәсіпкерлерге шағын несиелер мен гранттар беру, кәсіпкерлерді қолдау үшін субсидияланатын жұмыс орындарын ұйымдастыру, жұмыс берушілердің біліктілігін арттыру және Қазақстандағы кәсіпкерлікті дамытуға ықпал ететін басқа да іс-шаралар. Сонымен қатар, бағдарламада ел экономикасының дамуына және оның әлемдік аренадағы ұстанымын нығайтуға ықпал ететін кәсіпкерлік процедураларды жеңілдету және жалпы кәсіпкерлік қызметті реттеу шаралары да қарастырылған.

Б) Бірінші жұмыс орны – жоғары оқу орнын бітірген соң, жұмыс істеп көрмеген немесе әлі білім алмаған жастарды қолдау мақсатында Қазақстанда құрылған бастама. Жоба мұндай тұлғаларға мемлекеттік кәсіпорындарда және жеке сектор компанияларында уақытша жұмыс алу мүмкіндігін береді, бұл оларға қажетті кәсіби дағдылар мен жұмыс тәжірибесін алуға мүмкіндік береді.

В) «Жастар тәжірибесі» – бұл белгілі бір салада жұмыс тәжірибесін жинап, кәсіби біліктілігін арттырғысы келетін Қазақстандағы білім беру ұйымдарының студенттері мен түлектеріне арналған бағдарлама.

«Жастар тәжірибесі» бағдарламасы қатысушыларға Қазақстандағы компаниялар мен ұйымдарда тағылымдамадан өтуге мүмкіндік береді. Бағдарлама аясында қатысушылар экономика, заң, медицина, білім және т.б. салаларда жұмыс тәжірибесін ала алады.

Г) «Дипломмен ауылға» жас мамандарды ауылға тартып, халықтың ауылдан кетуі мәселесін шешуге көмектесетін жоба.

Жоба ауылдық жерлерге көшіп, жұмыс істегісі келетін жастарды қолдауды көздейді. Ол үшін тұрғын үймен қамтамасыз ету, салық жеңілдіктері және басқа да бонустар сияқты түрлі қолдау шаралары қарастырылған.

Ғ) «Zhas Project» жобасы – Қазақстандағы жастар корпусын дамыту жобасы. Ол жастардың шығармашылық әлеуетін қолдау және дамыту, сондай-ақ олардың өмір сүру сапасын жақсарту мақсатында құрылған.

«Zhas Project» жобасы Қазақстанның түрлі қалалары мен облыстарында жастар орталықтарын құруды көздейді. Бұл орталықтарда жастарға шығармашылықтың түрлі түрлерімен айналысуға, кәсіптік білім алуға және түрлі мәдени шараларға қатысуға мүмкіндік беріледі. Zhas Project жобасын жүзеге асыру үшін жастар бастамаларына арналған гранттық бағдарламалар, сондай-ақ Қазақстандағы және басқа елдердегі жастар ұйымдары арасында тәжірибе алмасу бағдарламалары құрылды.

4) Үкіметтік емес ұйымдар (ҮЕҰ): Қазақстандағы бірнеше ҮЕҰ NEET жастарына білім беру бағдарламаларын және қолдау көрсетеді. Бұл

бағдарламалар репетиторлық, тәлімгерлік және мансаптық бағдарлауды қамтуы мүмкін. Олардың ішінде:

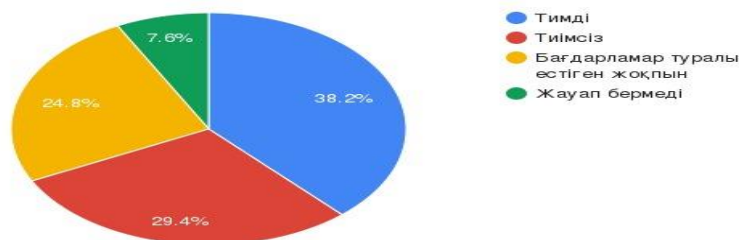
А) «Youth Business Kazakhstan» (ҮБК) – Қазақстандағы жас кәсіпкерлерге қолдау көрсетіп, бағыт-бағдар беретін коммерциялық емес ұйым. Ол әлемнің 40-тан астам елінде жұмыс істейтін Youth Business International желісінің бөлігі болып табылады. ҮБК негізгі бағыты жас кәсіпкерлерді қаржыландыру және бизнес бойынша оқыту, сондай-ақ тәлімгерлік және желілік мүмкіндіктерді қамтамасыз ету болып табылады. Олар бизнес-жоспар әзірлеуді, қаржыға қол жеткізуді және кәсіпкерлік пен бизнесті басқару бойынша семинарларды қоса алғанда бірқатар қызметтерді ұсынады. ҮБК арқылы жас кәсіпкерлер несие алуға өтініш беріп, тәжірибелі бизнес мамандарынан тәлімгерлік ала алады. Сондай-ақ ұйым өз клиенттеріне қосымша ресурстар мен қолдау көрсету үшін серіктес ұйымдармен жұмыс істейді [38].

Ә) «Saby Foundation» - 2002 жылы қазақстандық кәсіпкер Кеңес Рақымов құрған қайырымдылық қоры. Қор білім және мәдениет салаларында көмек көрсетеді, оның ішінде жастардың білім алуына қаржылық қолдау көрсетеді, мәдени орындар мен мұражайларды қайта құру және дамыту жобаларына, сондай-ақ әр түрлі салалардағы дарынды жастарды қолдау бағдарламаларына қолдау көрсетеді. өнер және спорт. Олар жоғары білім мен кәсіптік білім алуға мүмкіндігі жоқ жастармен жұмыс істейді. Ұйым университеттер мен колледждерде оқуға шәкіртақы береді, сонымен қатар үздіксіз білім беру курстары мен біліктілікті арттыру тренингтерін өткізеді [39].

Б) Жастардың әлеуметтік бейімделу орталығы NEET жастарына қолдау көрсету қызметін көрсетеді. Бұл мансаптық кеңес беруді және жұмысқа оқытуды қамтуы мүмкін. Ұйым сондай-ақ жұмыс іздеу бойынша көмек пен білім және мансап мүмкіндіктері туралы ақпаратты ұсына алады. NEET орталығы сонымен қатар жастарға психологиялық қолдау, жеке қаржылық жауапкершілік дағдыларын үйренуге көмектесу, сондай-ақ жастардың дағдылары мен қабілеттерін арттыруға көмектесетін әлеуметтік жобаларға қатысу сияқты әртүрлі нысандарда көмектеседі.

Алайда, сұхбатталған жастардың орташа есеппен алғанда 93% жоғарыда аталған бағдарламаларға қатыспаған. Жастардың 2,8% ғана бағдарламаларға қатысып, оң әсерін алған [33]. NEET жастарының мемлекеттік және мемлекеттік емес әлеуметтік көмек бағдарламаларына қатыспауының себебі келесі факторлар болуы мүмкін:

1) Аталған әлеуметтік көмек бағдарламаларына қатыспау себептерінің бірі **ақпараттың жетіспеушілігі** болуы мүмкін. NEET жастарының әлеуметтік мемлекеттік немесе үкіметтік емес ұйымдар ұсынатын қолдау бағдарламалары туралы білмеуі мүмкін. 6 суретке сәйкес респонденттерден аталған бағдарламалардың тиімділігін сұраған кезде, 25% жуығы олар туралы мүлде хабары жоқ екенін атап өтті.

6-сурет – «Еліміздегі жастарға қолдау көрсететін мемлекеттік бағдарламалар тиімді ме?» сұрағына жауап

Ескертпе – Автор [33] деректер негізінде жасаған

2) **Жағымсыз стереотиптен немесе стигмадан қорқу** NEET-тің әлеуметтік көмекке жүгінбеуінің себебі болуы мүмкін. Көптеген жастар әлеуметтік көмек алуды өзін-өзі бағалауды бұзатын және дәрменсіздік сезімін тудыруы мүмкін сәтсіздік немесе төмендік белгісі деп санауы мүмкін.

3) **Көмек алудағы қиындықтар:** Кейбір жастар әлеуметтік көмек алуға әрекеттенген кезде кедергілерге тап болуы мүмкін, мысалы, өтініштерді толтыру қиындықтары, процесті түсінбеу, жұмыс уақытының ыңғайсыздығы және т.б.

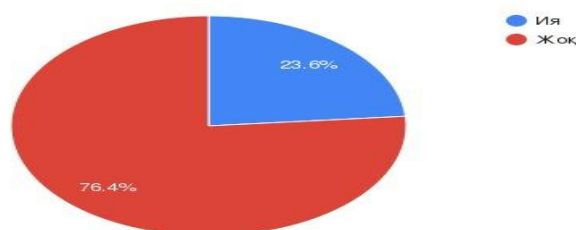
4) **Мемлекеттік органдарға сенімнің төмен деңгейі:** Кейбір жастардың мемлекеттік органдарға сенімсіздігі және әлеуметтік көмек алу оларға нақты жеңілдіктер бермейді деп санауы мүмкін.

Қазақстандағы **жұмыспен қамту орталықтары жастарға**, соның ішінде NEET санатына жататындарға арналған түрлі бағдарламалар мен қызметтерді ұсынады. Олар жұмысқа кеңес беру, сұхбатқа дайындық, кәсіптік бағдар беру, кәсіпкерлік дағдыларды үйрету және т.б. ала алады. Сонымен қатар, жұмыспен қамту орталықтары олардың қызығушылықтары мен дағдыларына сәйкес келетін бос жұмыс орындары туралы ақпарат бере алады. Білім алмағандар үшін Жұмыспен қамту орталықтары түрлі курстар мен кәсіптік оқыту бағдарламаларын ұсына алады. Мысалы, бұл әртүрлі салалардағы біліктілікті арттыру курстары, бағдарламалау тілі курстары, бухгалтерлік курстар және т.б. болуы мүмкін.

Осылайша, Қазақстандағы Жұмыспен қамту орталықтары жастарға, соның ішінде NEET санатына жататындарға арналған кең ауқымды қызметтер мен бағдарламаларды ұсынады. Бұл қызметтер мен бағдарламалар жастарға жаңа дағдыларды алуға, мансаптық перспективаларын жақсартуға және өмірінде табысты болуға көмектеседі.

Қазақстандағы NEET жастарына көмектесуде үкіметтік емес бағдарламалардың да маңызы зор. Кейбір үкіметтік емес ұйымдар өз ісін ашқысы келетін немесе белгілі бір салада тәжірибе жинағысы келетін жастарды оқыту, тәлімгерлік және қолдау көрсетуде. Сонымен қатар, көптеген жеке

компаниялар мен халықаралық ұйымдар жастарға қажетті жұмыс тәжірибесін алуға және кәсіби дағдыларын дамытуға мүмкіндік беретін тағылымдамадан өту бағдарламаларын ұсынады. 7-суретке сәйкес, жастардың тек 23,6% ғана Жұмыспен қамту орталығының қызметтеріне жүгінген.

7-сурет – «Сіз Жұмыспен қамту орталығына бардыңыз ба?» сұрағына жауап сұрағына жауап

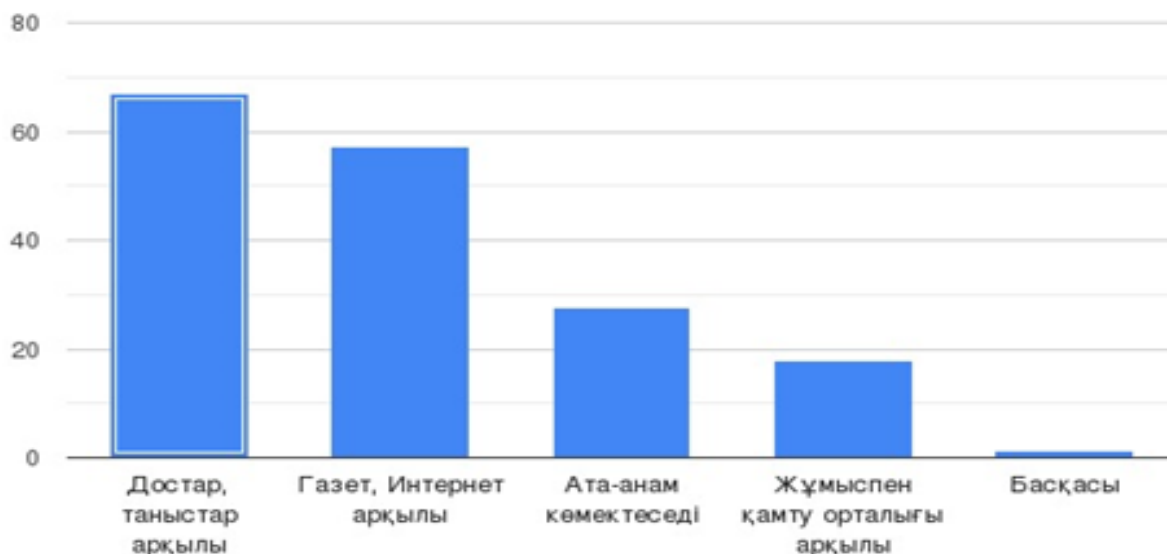
Ескертпе – Автор [33] деректер негізінде жасаған

Қазақстандағы жұмыспен қамту орталықтарына аз адам жүгінуінің бірнеше себебі бар. Олардың кейбіреулерін қарастырайық:

– Жұмыспен қамту орталықтары туралы хабардар болмауы. Көптеген адамдар жұмыспен қамту орталықтарының бар екенін және олардың жұмыс табуға қалай көмектесетінін білмеуі мүмкін. Жұмыспен қамту орталықтарынан ақпараттың жеткіліксіздігі немесе олар туралы бұқаралық ақпарат құралдарында ақпараттың жоқтығы бұл мекемелерге келушілердің аз болуына себеп болуы мүмкін.

– Жұмыспен қамту орталықтарына жүгінген бірақ жағымсыз тәжірибе алған. Бұл қызметкерлердің кәсіби емес көзқарасынан, жұмыспен қамту орталығының тиімсіздігінен немесе басқа да себептерден болуы мүмкін.

– Басқа жұмыс іздеу көздеріне артықшылық беру. Кейбір адамдар желідегі жарнамалар, жеке байланыстар, достары мен таныстарының жолдамасы сияқты басқа көздер арқылы жұмыс іздеуді жөн санайды. Бұл адамдардың жұмыс табудың бұл жолы олар үшін тиімдірек немесе ыңғайлы деп санауымен байланысты болуы мүмкін. 8-суретке сәйкес, жастардың 67% жұмысты достары мен таныстары арқылы іздейді.

8-сурет – «Сіз Жұмыспен қамту орталығына бардыңыз ба?» сұрағына жауап сұрағына жауап

Ескертпе – Автор [33] деректер негізінде жасаған

- Бос жұмыс орындарының саны жеткіліксіз болуы. Қазақстанның кейбір аймақтарында бос жұмыс орындарының саны жеткіліксіз болуы мүмкін, бұл жұмыспен қамту орталықтарына баруға қызығушылықты төмендетуі мүмкін. Бұл аймақтағы экономикалық жағдайға немесе жұмыс орындарының әртүрлілігінің болмауына байланысты болуы мүмкін.

NEET жастарының дағдылары мен білімін арттыру

Қазақстандағы NEET жастарының дағдылары мен білімдеріне қатысты жағдай күрделі және көп қырлы. Еліміздегі NEET жастары білім алу мен жұмысқа орналасу мүмкіндіктеріне қол жеткізуде жиі қиындықтарға тап болады, бұл еңбек нарығында сұранысқа ие дағдылар мен білімнің болмауына әкелуде.

Қазақстандағы білім беру жүйесі NEET жастарын еңбек нарығында табысқа жету үшін қажетті дағдылар мен біліммен қамтамасыз ете бермейді. Жастардың біліктіліктері мен білімдерін, сондай-ақ жұмысқа орналасу мүмкіндіктерін арттыратын оқу және даму бағдарламалары қолжетімсіз.

Жалпы алғанда, Қазақстандағы NEET жастарының дағдылары мен білімдеріне қатысты жағдай олардың нақты қажеттіліктері мен мүдделеріне сәйкес келетін білімге, оқытуға және жұмысқа орналасуға қолжетімділікті қамтамасыз етуге бағытталған саясаттар мен бағдарламалардың қажеттілігін көрсетеді. Осы негізгі міндеттерді шешу және дағдылар мен білім деңгейін дамытуға жәрдемдесу арқылы Қазақстан NEET жастарының жұмысқа

кабілеттілігін көтеруге көмектесе алады. Осыған орай, дағдыға ие болып білім жинаудың маңыздылығы өте зор, себебі:

Біріншіден, жаңа дағдылар мен білім алу NEET тұлғаларына жұмысқа қабілеттілігін арттыруға көмектеседі. Компьютерлік сауаттылық, коммуникация сияқты салаларда дағдыларды дамыту арқылы NEET тұлғалары әлеуетті жұмыс берушілер үшін өздерін тартымды ете алады. Бұл олардың жұмысқа орналасу және табысты мансап құру мүмкіндігін арттырады.

Екіншіден, дағдылар мен білім NEET тұлғаларына өздерінің мансап және кәсіп түріне деген қызығушылықты анықтауға және жалғастыруға көмектеседі. Мысалы, егер жеке адам веб-дизайнға қызығушылық танытса, олар осы сала туралы көбірек білуге және сол салада мансапқа ұмтылуға болады. Қажетті дағдылар мен білімді дамыту арқылы олар өздерінің қызығушылығын мансапқа айналдыра алады.

Үшіншіден, дағдылар мен білімді дамыту NEET тұлғаларына сенімділік пен өзін-өзі бағалауды арттыруға көмектеседі. Адамдар жаңа дағдыларға ие болған кезде, олар өз қабілеттерін мақтан тұтып, жетістіктерге жету сезімін сезінуі мүмкін. Бұл олардың сенімділігі мен өзін-өзі бағалауын арттыруға көмектеседі, бұл өз кезегінде олардың мансаптық мақсаттарына неғұрлым табандылықпен жетуге негіз бола алады.

Ақырында, осы біліктіліктерді дамыту мақсат пен бағыт бере алады. Өздерінің күшті жақтары мен мүдделерін анықтау арқылы олар құндылықтары мен мақсаттарына сәйкес келетін әлеуетті мансап жолдарын көре бастайды. Бұл бағыт пен фокус сезімін қамтамасыз етуге көмектесуі мүмкін, бұл NEET тобында өзін жоғалтқан немесе болашағына сенімсіз сезінетін адамдар үшін құнды болуы мүмкін.

Қорытындылай келе, білім алу және дағдылы болу NEET тұлғалары үшін табысты мансап жасауда пайдалы болуы мүмкін. Олардың жұмысқа қабілеттілігін арттыру, қызығушылықтарын анықтау, сенімділік пен өзін-өзі бағалауды арттыру және мақсат пен бағыт сезімін қамтамасыз ету арқылы дағдылар мен білім NEET тұлғаларына қанағаттанарлық және табысты мансап құруға көмектеседі.

Қазақстандағы NEET жастарының дағдылары мен білімін арттыру жолдары:

1) Қазақстандағы NEET жастары үшін кәсіптік білім беру және оқыту (КБО) бағдарламаларын күшейту бірнеше негізгі қадамдарды қамтуы тиіс:

- NEET жастарының қажеттіліктерін бағалау: КБО бағдарламаларын әзірлеу немесе кеңейту алдында NEET жастарының дағдылары мен жұмысқа орналасу мүмкіндіктері тұрғысынан қажеттіліктері мен мүдделерін бағалау маңызды. Бұл тікелей NEET жастарының өздерінен ақпарат жинау үшін сауалнамалар, фокус-топтар немесе зерттеудің басқа түрлерін жүргізуді қамтуы мүмкін.

- Тиісті және нарыққа негізделген оқу бағдарламаларын әзірлеу: КБО бағдарламалары жергілікті жұмыс берушілер мен өндірістердің қажеттіліктерін

канағаттандыру үшін әзірленуі керек. Бұл КБО бағдарламалары еңбек нарығында ең сұранысқа ие дағдыларды үйрету үшін оқу орындары мен жұмыс берушілер арасындағы тығыз ынтымақтастықты талап етеді.

- Тәжірибелік оқыту мүмкіндіктерін қамтамасыз ету: КБО бағдарламалары NEET жастарына нақты әлем жағдайында практикалық дағдыларды дамытуға мүмкіндік беретін практикалық оқыту мүмкіндіктерін қамтамасыз етуі керек. Бұл тағылымдамадан өтуді немесе жұмыс негізіндегі оқытудың басқа түрлерін қамтуы мүмкін.

Жалпы алғанда, КБО бағдарламаларын күшейту NEET жастарына еңбек нарығына шығу және таңдаған мансаптарында табысқа жету үшін қажетті дағдылар мен оқытуды қамтамасыз етуге көмектеседі. Тәжірибелік, нарыққа негізделген оқу жоспарларына назар аудара отырып және тәжірибелік оқыту мүмкіндіктерін ұсына отырып, КБО бағдарламалары NEET жастарына еңбек нарығында табысқа жету үшін қажетті дағдылар мен сенімділікке ие болуға көмектеседі.

2) NEET жастарына кәсіптік бағдар беру және кеңес беру қызметтерін көрсету келесі әдістер арқылы жүзеге асырылуы мүмкін:

- Мансапты бағалау: NEET жастарына мансаптық бағалау беру олардың күшті жақтарын, дағдыларын және қызығушылықтарын анықтауға көмектеседі және оларға жеке қажеттіліктері мен қабілеттеріне сәйкес келетін мансап туралы ақпарат бере алады.

- Жеке кеңес беру: жеке кеңес беру сессиялары NEET жастарына әртүрлі мансап жолдарын зерттеуге, мақсаттар қоюға және өз мақсаттарына жету үшін әрекет жоспарларын жасауға көмектеседі. Кеңес беру сонымен қатар NEET жастарына сенімсіздік немесе өзін-өзі бағалаудың төмендігі сияқты кедергілерді жеңуге көмектеседі.

- Семинарлар: Мансап бойынша семинарлар NEET жастарына әртүрлі мансап, жұмыс іздеу стратегиялары және басқа да өзекті тақырыптар туралы ақпарат бере алады. Бұл іс-шаралар сонымен қатар NEET жастарына әртүрлі салалардағы кәсіби мамандармен байланыс орнатуға мүмкіндік береді.

- Тәлімгерлік бағдарламалары: Тәлімгерлік бағдарламалары NEET жастарына таңдаған саласындағы тәжірибелі мамандардан басшылық пен қолдау көрсете алады. Тәлімгерлер кеңес, кері байланыс және жігер бере алады және NEET жастарына кәсіби желілерін құруға көмектесе алады.

Жалпы алғанда, Қазақстандағы NEET жастарына кәсіптік бағдар беру және кеңес беру қызметтерін көрсету олардың мансаптық мақсаттары мен оларға жету үшін қабылдауы қажет қадамдарды айқынырақ түсінуге көмектеседі. NEET жастары жеке қолдау, семинарлар мен семинарлар және тәлімгерлік мүмкіндіктерін ұсына отырып, еңбек нарығында табысқа жету үшін қажетті сенімділік пен дағдыларды қалыптастыра алады.

3) Қазақстандағы көптеген NEET жастары ресми білімдерін аяқтамаған болуы мүмкін немесе мектепті ерте тастаған болуы мүмкін. Бұл олардың жұмысқа орналасу мүмкіндіктерін шектеп, еңбек нарығында табысқа жету үшін қажетті дағдылар мен білімдерді дамытуды қиындатуы мүмкін. **Білім беру**

және оқыту бағдарламаларына қолжетімділікті кеңейту Қазақстандағы NEET жастарына келесі жолдармен көмектесе алады:

- Ересектерге арналған білім беру бағдарламаларына қолжетімділікті қамтамасыз ету мектепті тастап кеткен NEET жастарына білімін аяқтауға көмектеседі. Бұл бағдарламалар сонымен қатар білімін аяқтаған, бірақ еңбек нарығына кіру үшін қажетті дағдылары жоқ NEET жастарына көмектесе алады.

- Қысқа мерзімді оқу бағдарламалары: Қысқа мерзімді оқыту бағдарламалары NEET жастарына компьютерлік дағдылар, тұтынушыларға қызмет көрсету немесе жобаны басқару сияқты белгілі бір салаларда мақсатты дағдыларды оқытуды қамтамасыз ете алады.

- Онлайн оқыту платформалары NEET жастарына әртүрлі білім беру және оқыту мүмкіндіктеріне қол жеткізуді қамтамасыз ете алады. Бұл платформалар негізгі сауаттылық пен есептеуден бастап мамандандырылған дағдыларды үйретуге дейінгі бірқатар пәндер бойынша курстарды ұсына алады.

- Білім беру және оқыту бағдарламаларына қолжетімділікті кеңейту арқылы Қазақстандағы NEET жастары еңбек нарығында табысқа жету үшін қажетті дағдылар мен білімді дамыта алады. Бұл бағдарламалар жеке NEET жастарының қажеттіліктеріне бейімделуі мүмкін және икемді және қол жетімді етіп жасалуы мүмкін.

4) Қазіргі таңда цифрлық экономика қарқынды дамып келеді және NEET жастарында оған қатысу үшін қажетті цифрлық сауаттылық дағдылары болмауы мүмкін. Бұл олардың қашықтан жұмыс істеу мүмкіндіктеріне қол жеткізуін шектейді және олардың жұмыс тізімдері немесе онлайн білім беру және оқыту ресурстарына қол жеткізуін қиындатады. **Технологияларға қолжетімділікті қамтамасыз ету және цифрлық дағдыларды оқыту** Қазақстандағы NEET жастары үшін келесі себептерге байланысты маңызды болуы мүмкін:

- Цифрлық сауаттылық: Қазақстандағы көптеген NEET жастарында электрондық поштаны пайдалану, онлайн платформаларды шарлау немесе цифрлық мазмұнды жасау сияқты негізгі цифрлық сауаттылық дағдылары болмауы мүмкін. Осы салаларда оқытуды қамтамасыз ету NEET жастарына цифрлық экономикаға қатысу үшін қажетті негізгі дағдыларды дамытуға көмектеседі.

- Кәсіпкерлік: Цифрлық экономика NEET жастарына, әсіресе электронды коммерция және цифрлық маркетинг салаларында өз бизнесін ашуға мүмкіндіктер ұсынады. Цифрлық кәсіпкерлік бойынша оқытуды қамтамасыз ету NEET жастарына өз бизнесін бастау және жүргізу үшін қажетті дағдыларды дамытуға көмектеседі.

- Технологияларға қолжетімділікті қамтамасыз ету және цифрлық дағдыларды оқыту арқылы Қазақстандағы NEET жастары цифрлық экономикаға қатысу және жаңа мүмкіндіктерді пайдалану үшін қажетті дағдыларды дамыта алады. Бұл NEET жастарына жұмысқа орналасу мен білім алудағы кедергілерді жеңуге және олардың жалпы экономикалық болашағын жақсартуға көмектеседі.

4) Кәсіпкерлік пен инновацияны қолдау: NEET жастарының көпшілігінде кәсіпкерлікке деген ұмтылыстары болуы мүмкін, бірақ өз бизнесін бастау үшін қажетті білім мен дағдылар жетіспейді. Кәсіпкерлік пен инновацияны оқыту және қолдау көрсету NEET жастарына өз идеяларын табысты бизнеске айналдыруға көмектеседі.

5) Бірлескен оқуды ынталандыру: Бірлескен оқу NEET жастары үшін өз дағдылары мен білімдерін дамытудың тиімді жолы болуы мүмкін. NEET жастары жобалар мен тапсырмалар бойынша бірлесіп жұмыс істей отырып, бір-бірінен үйреніп, маңызды командалық жұмыс дағдыларын дамыта алады.

6) Жұмыспен біріктірілген оқытуға қолжетімділікті кеңейту: бірлескен бағдарламалар мен тағылымдамалар сияқты жұмысты біріктірілген оқыту NEET жастарын құнды жұмыс тәжірибесімен қамтамасыз ете алады және оларға еңбек нарығында табысқа жету үшін қажетті дағдылар мен білімді дамытуға көмектеседі. Бұл бағдарламаларға қолжетімділікті кеңейту NEET жастарына табысқа жету үшін қажетті тәжірибе мен дағдыларды алуға көмектеседі.

7) Тілді меңгеру шынымен де Қазақстандағы NEET жастарының жұмысқа орналасуына кедергі болуы мүмкін. Елде көптеген ресми тілдер, соның ішінде қазақ және орыс тілдері болғандықтан, осы тілдердің біреуін немесе екеуін де меңгермеу адамның жұмыс істеу мүмкіндігін шектейді. Көптеген жұмыс берушілер тұтынушыларға қызмет көрсету немесе әріптестермен қарым-қатынасты қамтитын лауазымдар үшін осы тілдердің кем дегенде біреуін еркін меңгеруді талап етеді. Тиісті тілдік дағдылар болмаса, NEET жастары жұмыс орнында тиімді қарым-қатынас жасау үшін күресуі мүмкін, бұл түсінбеушіліктерге, қателіктерге және өнімділіктің болмауына әкелуі мүмкін. Бұл кедергіні еңсеру үшін NEET жастарына тіл үйренуге қаражат салу немесе тілдік қолдау көрсетуге дайын жұмыс берушілерді іздеу қажет болуы мүмкін. Сондай-ақ мемлекет қаржыландыратын бағдарламалар мен тіл курстары жеке тұлғалардың тілді меңгеру деңгейін арттыруға және жұмысқа қабілеттілігін арттыруға көмектеседі.

8) NEET тұлғалары мемлекеттік мекемелер, коммерциялық емес ұйымдар және жеке компаниялар ұсынатын жұмысқа орналастыру қызметтерін пайдалана алады. Бұл қызметтер NEET тұлғаларын олардың дағдыларына, қызығушылықтарына және біліктілігіне сәйкес келетін жұмыс мүмкіндіктерімен байланыстыруға көмектеседі.

9) Халықаралық мойындалған сертификаттар: IT, денсаулық сақтау, қаржы немесе қонақжайлылық сияқты салаларда халықаралық мойындалған сертификаттарды алу NEET тұлғаларының жұмысқа қабілеттілігін арттырып, олардың жұмыс табу мүмкіндіктерін арттырады.

10) Мәдениеттер арасындағы хабардар болу тренингі: Мәдениетаралық хабардар болу тренингі NEET тұлғаларына мәдени құзыреттілік пен әртүрлі ортадан шыққан адамдармен тиімді жұмыс істеу қабілетін дамытуға көмектеседі. Бұл олардың жаһандық еңбек нарығында табысқа жету мүмкіндігін арттыруы мүмкін. Мәдениетаралық хабардар болу

тренингі арқылы NEET студенттері басқалардың көзқарастарын түсінуге және құрметтеуге көмектесетін әртүрлі мәдениеттер, нанымдар мен құндылықтар туралы біле алады. Олар сондай-ақ әртүрлі елдердегі қарым-қатынас стилі, әдет-ғұрып және іскерлік тәжірибелер туралы біле алады, бұл оларға әлемдік еңбек нарығында тиімдірек шарлауға көмектеседі. Мәдениетаралық ақпараттандыру тренингі сонымен қатар NEET-ке әртүрлі мәдениеттегі адамдарға эмпатия мен сезімталдықты дамытуға көмектесе алады, бұл әлеуметтік инклюзияның артуына және кемсітушіліктің төмендеуіне әкеледі. Ол түсіністік пен толеранттылықты дамытып, үйлесімді қоғам құруға көмектесе алады.

Тұтастай алғанда, мәдениетаралық ақпараттандыру тренингі NEET-тің дағдылары мен білімін арттыру және оларды әлемдік еңбек нарығында табысқа дайындау үшін маңызды құрал болып табылады. Оларды қажетті ресурстармен және қолдаумен қамтамасыз ете отырып, біз олардың әр түрлі ортадағы адамдармен жұмыс істеуде сенімдірек және сауатты болуына көмектесе аламыз.

11) Психикалық денсаулық және әл-ауқат: NEET адамдары алаңдаушылық, депрессия және өзін-өзі бағалаудың төмендігі сияқты психикалық денсаулық проблемаларына тап болуы мүмкін. Психикалық денсаулық қызметтері мен ресурстарына қолжетімділік олардың мансаптық мақсаттарын тиімдірек орындауға мүмкіндік беретін тұрақтылық пен күрес стратегияларын дамытуға көмектеседі.

Қазақстандағы NEET жастарының дағдылары мен білімдерін арттыру техникалық дағдыларды оқытудан бастап цифрлық сауаттылық пен мәдени хабардарлыққа дейін бірқатар факторларды қарастыратын кешенді тәсілді талап етеді. Жоғарыда аталған ұсыныстарды жүзеге асыру арқылы Қазақстан NEET жастарына еңбек нарығында табысқа жету үшін қажетті дағдылар мен білімдерді дамытуға көмектесе алады және олардың әлеуетін толық ашу үшін қажетті қолдау мен ресурстарға ие болуын қамтамасыз ете алады.

Жастар білім алудан жұмысқа ауысқан кезде дағдылары мен білімін арттыру өте маңызды. Бұған кәсіптік оқыту, тағылымдамадан өту, онлайн курстар және желілік байланыс сияқты әртүрлі құралдар арқылы қол жеткізуге болады. Техникалық және жұмсақ дағдыларды дамыту, сондай-ақ олардың тиісті салаларындағы білімді жетілдіру NEET тұлғаларының жұмысқа қабілеттілігін айтарлықтай арттыруы мүмкін. Сонымен қатар, мүмкіндіктерді белсенді түрде іздеу және шеберлікті арттыруда бастамашылық жасау жеке және кәсіби өсуге әкелуі мүмкін. Жұмыс берушілер сонымен қатар NEET қызметкерлерін жұмыс орнында оқыту және олардың жұмыс орнында табысқа жетуін қамтамасыз ету үшін қолдау көрсетуге міндетті.

NEET тұлғаларының дағдылары мен білімдерін инвестициялау арқылы біз неғұрлым өнімді және гүлденген қоғам құра аламыз. NEET дағдылары мен білімін арттыру жеке адамдар үшін ғана емес, жалпы қоғам үшін де пайдалы. NEET тұлғаларының дағдылары мен білімдерін жетілдіру арқылы біз біліктілік алшақтығын азайтып, жұмыс күшінің жалпы сапасын жақсарта аламыз. Бұл

өнімділікті арттыруға, экономикалық өсуге және жұмыссыздық деңгейін төмендетуге әкелуі мүмкін. Сонымен қатар, NEET тұлғаларына өздерінің дағдылары мен білімдерін арттыруға мүмкіндік беру әлеуметтік инклюзияға және теңсіздіктерді азайтуға әкелуі мүмкін. NEET жастарына инвестиция салудың маңыздылығын мойындау және олардың әлеуетін толық ашу үшін оларға қажетті ресурстар мен қолдау көрсету маңызды.

Қорытынды

Бұл жоба аясында Қазақстандағы NEET жастары арасындағы кедейшілік мәселесі терең зерттелді. Сонымен қатар, зерттеу әдістемелері анықталып, тақырып бойынша әдебиеттерге шолу жасалды. NEET жастырының қазіргі жағдайы гендерлік, аймақтық үлестері және жас көрсеткіштері бойынша зерттелді. Сондай-ақ жұмыссыздық және NEET кедейлігі мәселелерін реттейтін ағымдағы мемлекеттік бағдарламалар, саясаттар мен жол карталары зерделенді.

Зерттеу аясында NEET жастары арасында кедейшілікпен күресудегі қолданыстағы нормалардың тиімділігін талдауға мүмкіндік беретін сараптамалық сұхбат жүргізілді.

Сондай-ақ NEET көрсеткіштері ең төмен елдердегі жастардың кедейлігімен күресудің халықаралық тәжірибесі қарастырылды.

Жоба аясында жүргізілген зерттеу бірқатар қорытынды жасауға мүмкіндік берді:

1. Қазақстандағы NEET жастар арасындағы кедейлік тиімді шаралар қабылдауды талап ететін өзекті мәселе болып қала береді. Қолданыстағы Мемлекеттік бағдарламалар мен саясаттар жағдайды жақсартуға бағытталған, бірақ олардың тиімділігіне қатысты кемшіліктері бар;

2. NEET жастар мәселесін неғұрлым тиімді шешу үшін қазақстандық жастардың ерекшеліктері мен ұлттық ерекшеліктерін ескеру қажет. Үкімет прогресті қадағалап, қажетті түзетулер енгізуі үшін бағдарламалар мен саясаттар үшін нақты мақсаттар мен өлшенетін көрсеткіштерді әзірлеу маңызды;

3. Жастар арасында NEET деңгейінің артуының негізгі себептерінің бірі-сапалы білімнің болмауы. Сондықтан білім беруді дамытуға және академиялық қолдау мен басшылық беруге, сондай-ақ жоғары білім алуды ынталандыруға ерекше назар аудару маңызды;

4. Жастар арасындағы кедейлікпен тиімді күресу үшін NEET жастарды шешімдерді әзірлеу және енгізу процесіне белсенді түрде тартуы керек. Олардың қатысуы NEET мәселесін шешуге жауапкершілік пен міндеттеме сезімін қалыптастыруға ықпал етеді және жастар мен мемлекеттік институттар арасындағы сенімді нығайтуға ықпал етеді;

5. NEET жастары үшін мемлекеттік қызметтер мен қолдауға қол жеткізуді жеңілдету үшін бюрократиялық процестерді жеңілдету маңызды. Бұл қажетті құжаттарды алу тәртібін жеңілдетуді, "бір терезе" орталықтарын құруды, бизнесті тіркеу рәсімін жеңілдетуді және қолжетімді бағдарламалар мен іс-шаралар туралы ақпараттың қолжетімділігін жақсартуды қамтиды;

6. NEET деңгейі төмен елдердегі жастардың кедейлігімен күресудің халықаралық тәжірибесі Қазақстан үшін құнды сабақ көзі бола алады. Қазақстанның ерекшеліктері мен ұлттық қажеттіліктерін ескере отырып, басқа елдерден табысты әдістер мен әдістерді зерделеу және бейімдеу маңызды;

7. Білім беруден басқа, NEET жастары арасында кәсіби дағдыларды дамытуға және кәсіпкерлікті қолдауға назар аудару маңызды. Оқыту бағдарламалары мен тәлімгерлік бағдарламаларды құру, тағылымдамалар мен практика арқылы кәсіби тәжірибе алуға жәрдемдесу, сондай-ақ жас кәсіпкерлерге қаржылық және техникалық қолдау көрсету олардың еңбек нарығына табысты кірігуіне ықпал етуі мүмкін;

8. NEET жастары үшін ақпараттық сауаттылық пен мүмкіндіктер мен ресурстар туралы ақпараттың қолжетімділігін арттыру да маңызды аспект болып табылады. Қолжетімді жұмыстар, білім беру бағдарламалары және қолдау туралы ақпарат беретін ақпараттық платформаларды, онлайн ресурстарды және мобильді қолданбаларды әзірлеу жастардың мүмкіндіктер туралы жалпы хабардарлық деңгейін жақсартуға көмектеседі;

9. Мемлекеттік органдар, үкіметтік емес ұйымдар, білім беру мекемелері, кәсіпорындар және басқа да мүдделі тараптар арасындағы ынтымақтастық NEET мәселесімен сәтті күресудің негізгі факторы болып табылады. Әріптестік пен ынтымақтастықты күшейту жастарды қолдаудың неғұрлым тиімді бағдарламалары мен саясаттарын құру үшін ресурстар мен тәжірибені біріктіруге мүмкіндік береді;

10. Соңында, жастар арасындағы NEET мәселесін шешу жүйелі өзгерістер мен тұрақты көзқарасты қажет ететін ұзақ мерзімді процесс екенін түсіну маңызды. Бағдарламалар мен саясаттардың нәтижелерін үнемі бағалау

және талдау, түзетулер енгізу және жастардың өзгеріп отыратын қажеттіліктеріне бейімделу қажет.

Жалпы, жоба нәтижелері NEET жастарының Қазақстандағы кедейлігі өзекті мәселе болып қала беретінін көрсетті. Қолданыстағы Мемлекеттік бағдарламалар мен саясаттар жағдайды жақсартуға бағытталған, алайда автор тарапынан оның тиімділігіне қатысты ұсыныстар әзірленді.

Осыған байланысты Қазақстандағы NEET жастар арасындағы жағдайды жақсарту, дамыту мақсатында орталық мемлекеттік органдарға мыналар ұсынылады:

1. Қазақстан Республикасының оқу-ағарту министрлігіне: NEET жастары қатарына қосылудың негізгі факторы ретінде мектеп білімін қарастыру. Қазіргі таңда мектеп түлектері арасында мамандық болашақ мамандық таңдау кезінде, қалаған мамандыққа түсу емес, грант саны көп бөлінген саланы таңдау басым. Бұл келешекте, жұмысқа деген қызығушылығының болмауына әкелуі мүмкін.

Осыған байланысты, мектептерде арнайы **кәсіптік бағдар беру** мамандарын енгізу қажет, сондай-ақ вариативный компонент аясында әртүрлі кәсіби жолдар мен еңбек нарығының талаптары туралы ақпарат беретін арнайы факультативтерді немесе қосымша курстарды енгізудің маңыздылығы өте үлкен. Алайда, осы вариативты компонент аясында берілетін қызметтерді **бәсекелестік ортаға беру** қажет.

2. Қазақстан Республикасының Ақпарат және қоғамдық даму министрлігіне:

1) жұмыссыз жастарға арналған қолданыстағы мемлекеттік және мемлекеттік емес бағдарламалар туралы жастардың хабардар болуын арттыру үшін Instagram, TikTok, Facebook, YouTube сияқты танымал әлеуметтік желілерді пайдалану. Максималды тиімділік үшін мақсатты аудиторияның қызығушылықтары мен ерекшеліктеріне негізделген таргеттік жарнаманы пайдалану;

2) «Zhas Project» және «Серпін -2050» бағдарламаларын қайта қарау:

Бүгінгі таңда жүзеге асырылып жатқан осы бағдарламалар оңтүстік аймақтағы жастарды жұмыспен қамтуға ғана мүмкіндік береді. Еліміздің солтүстік, шығыс және батыс өңірлерінде жұмыссыздық деңгейі жоғары болса да, мұндай бағдарламалар қарастырылмаған. Бағдарламалардың географиялық қамтуын кеңейту қажеттілігі туындап тұр. Бұл мәселені шешу үшін еліміздің солтүстік, шығыс және батыс өңірлерін қоса алғанда, барлық аймақтарды қамтитын жұмыспен қамту үшін бағдарламаларды қайта қарастыру қажет. Сонымен қатар, бұл өңірлердегі жастардың еңбек нарығында бәсекеге түсіп, жұмыспен қамту жобаларына қатысуы үшін білім мен біліктіліктің қолжетімділігін арттыру қажет. Осылайша, Қазақстандағы барлық азаматтарға тең мүмкіндіктер беру және жұмыссыздық деңгейін төмендету үшін еліміздің барлық өңірлерінде экономиканы дамыту және жұмыспен қамту бойынша жүйелі жұмыс жүргізу қажет.

«Zhas Project» шеңберінде қосымша курстар құру: 1 миллион теңге грант беретін «Zhas» жобасы кәсіпкерлікті дамытуға мүмкіндік іздеген жастар үшін өте пайдалы болуы мүмкін. Дегенмен, бағдарламаның кейбір шарттары, атап айтқанда, 6 ай тегін жұмыс істеу, бизнес-жоспар құруда білімнің аздығы, әсіресе, ауылдық жерлердегі көптеген жастардың жолын кесуі мүмкін. Осы бағдарламаны жетілдіру және оны жастарға қолжетімді ету мақсатында жастарға бизнес-жоспар құру негіздерін үйренуге, сондай-ақ өз кәсібін сәтті ашу жолдарын үйренуге көмектесетін семинарлар мен тренингтер өткізу қажет. Бұл маркетинг, қаржы, бизнесті басқару және басқа да маңызды дағдылар бойынша курстарды қамтуы мүмкін.

3. Қазақстан Республикасының Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігіне NEET жастарын жұмыспен қамту міселсеін жетілдіру мақсатында халықты жұмыспен қамту орталығының (ХҚКО) қызметкерлері үшін олардың тиімді жұмысын ынталандыру және үздік нәтижелерге қол жеткізу мақсатында бонустық еңбекақы төлеу жүйесін енгізу ұсынылады. Ағымдағы жағдайда ХҚКО қызметкерлерінің жалақысы олардың өнімділігі мен жұмыс нәтижелеріне байланысты емес, бұл олардың қызметінің уәждемесі мен тиімділігін төмендетуі мүмкін.

Бонустық жалақы жұмысқа орналасу деңгейі, жұмыссыздықтың төмендеуі, кәсіби дайындықтың тиімділігі және жастарға жұмыс іздеуге көмектесу сияқты нақты көрсеткіштерге қол жеткізумен байланысты болуы мүмкін.

Бұл ұсынымдар мемлекеттік органдарға білім беру мекемелерімен, ақпараттық және жастар ұйымдарымен бірлесе отырып, NEET жастары арасындағы кедейлікті азайтуға және олардың әлеуметтік-экономикалық интеграциясы үшін қолайлы жағдай жасауға күш-жігерін жұмылдыруға көмектеседі.

Жалпы алғанда, бұл магистрлік жоба Қазақстандағы NEET жастары арасындағы кедейлік мәселесін зерттеуге маңызды үлес болып табылады және елдегі NEET жастарының жағдайын жақсарту бойынша шараларды одан әрі зерттеу және әзірлеу үшін негіз ретінде пайдаланылуы мүмкін.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі

1 Тиімді жастар саясаты – жалпыұлттық күн тәртібіндегі басты басымдық // ҚР Парламентінің Сенаты URL: <https://senate.parlam.kz/kk-KZ/news/details/6510>. Жүгінген күні: 28.02.2023ж.

2 Kassenova, N. (2020). *Kazakhstan's Youth: Challenges and Opportunities*. Washington D.C.: Carnegie Endowment for International Peace.

3 Akhmetova, G., Zhumabekova, D., & Dzhakupova, D. (2019). NEET Youth in Kazakhstan: Causes and Consequences. *European Journal of Social Sciences Education and Research*, 22(2), 66-73.

4 Syzdykova, S., & Issina, A. (2019). The issue of NEET youth in Kazakhstan: state policies and interventions. *Journal of Social and Political Sciences*, 2(4), 467-473.

5 Мұқанова, Г., және Қосанов, Б. (2020). Қазақстандағы жастарды жұмыспен қамтудың қиындықтары: сапалы зерттеудің дәлелі. Білім және жұмыс журналы, 33(6), 550-566. doi: 10.1080/13639080.2019.1668926

6 Жұмағалиева, Д., Тулеуова, З., & Смағұлова, Ж. (2020). Жастар тәжірибесі бағдарламасы кедейлікті азайту құралы ретінде: Қазақстаннан алынған дәлелдер. *Journal of Asian Business and Economic Studies*, 27(1), 79-94. doi: 10.1108/JABES-08-2019-0135

7 Қасымова, А., және Ноғаев, З. (2019). Қазақстандағы жастар жұмыссыздығы: себептері және саясат бойынша ұсыныстар. *Орталық Азия зерттеулері журналы*, 2(1), 45-62. doi: 10.29298/jcas.v2i1.83

8 International Labour Organization. (2019). *Transition to Employment: The Role of Active Labour Market Policies in the Commonwealth of Independent States*. Geneva, Switzerland: International Labour Office.

9 Asian Development Bank. (2020). *Youth Employment and NEETs in Kazakhstan*. Mandaluyong City, Philippines: Asian Development Bank.

10 Қазақстандағы жұмыссыздық деңгейі 2022 жылы 4,9% құрады // in.business.kz URL: <https://inbusiness.kz/ru/last/uroven-bezraboticy-v-kazahstane-v-2022-godu-sostavil-4-9> (жүгінген күні: 11.03.2023 ж.).

11 Sarsenova, G., & Yerzhanova, G. (2018). Features of the current state of vocational education and training in Kazakhstan. *Journal of Entrepreneurship Education*, 21(4), 1-6.

12 OECD. (2018). *OECD reviews of vocational education and training: Kazakhstan*. Paris: OECD Publishing.

13 Қазақстанның 2018-2022 жылдарға лайықты еңбек бағдарламасы. // Халықаралық еңбек ұйымы. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/documents/publication/wcms_649780.pdf (жүгінген күні: 11.03.2023ж.).

14 Қанапьянов, Б., & Тұрсынбаева, А. (2019). Қазақстандағы жастардың NEET және кедейшіліктің детерминанттары. *Journal of Asian and African Studies*, 54(1), 51-64.

15 Біріккен Ұлттар Ұйымы Қазақстан. (2021). Қазақстанның жастардың әл-ауқаты 2020 ұлттық баяндамасы: COVID-19-ның жастардың әл-ауқатына әсері. Біріккен Ұлттар Ұйымының Даму бағдарламасы.

16 ҚР білім // Қазақстан Республикасы Стратегиялық Жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы URL: <https://new.stat.gov.kz/ru/industries/social-statistics/stat-edu-science-inno/publications/3921/> (жүгінген күні: 25.03.2023).

17 2022 ҰБТ нәтижелері // Kazakhstan today URL: https://www.kt.kz/rus/education/v_kazahstane_podvedeny_itogi_ent_1377936292.html (жүгінген күні: 25.03.2023).

18 Почти 60 сельских школ в Казахстане до сих не имеют доступа к интернету // *matrica.kz* URL: <https://matritca.kz/old/news/102691-pochti-60-selskih-shkol-v-kazahstane-do-sih-ne-imeyut-dostupa-k-internetu.html> (жүгінген күні: 25.03.2023).

19 Сколько стоит обучение для казахстанских студентов в стране и за рубежом // *kursiv.media* URL: <https://kz.kursiv.media/2023-04-24/ttgr-obuchenie/1>. (жүгінген күні: 25.03.2023).

20 Ranked: World's Best Countries For Education System, 2020 // Ceoworld magazine URL: <https://ceoworld.biz/2020/05/10/ranked-worlds-best-countries-for-education-system-2020/> (жүгінген күні: 25.03.2023).

21 Пандемия и образование в Казахстане // Блоги Всемирного Банка URL: <https://blogs.worldbank.org/ru/europeandcentralasia/post-covid-education-kazakhstan-heavy-losses-and-deepening-inequality> (Жүгінген күні: 26.03.2023).

22 Почему в Казахстане выпускников в разы меньше // inbusiness.kz URL: <https://inbusiness.kz/ru/news/pochemu-v-kazahstane-vypusknikov-v-razy-menshe-chem-pervoklashek> (Жүгінген күні: 26.03.2023).

23 OECD (2021), OECD Skills Strategy Kazakhstan : Assessment and Recommendations, OECD Skills Studies, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/39629b47-en> (Жүгінген күні: 26.03.2023).

24 ҚР жұмыссыздық деңгейі // Қазақстан Республикасы Стратегиялық Жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы URL: <https://new.stat.gov.kz/industries/labor-and-income/stat-empt-unempl/>

25 Уровень бедности в Казахстане // El.kz URL: https://el.kz/ru/uroven-bednosti-v-kazahstane-sostavil-53_58876/ (жүгінген күні: 26.03.2023). «Қазақстан жастары – 2022» ұлттық баяндамасы. = Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2022». = National report “Youth of Kazakhstan – 2022”. – Астана, 2022. – 384 б.

26 Қазақстандағы NEET жастары қандай // Ranking.kz URL: <https://ranking.kz/kz/sholu/kogam/okygym-da-zhumys-istegim-de-kelmeydi-kazakstandagy-neet-zhastar-kanday.html> (жүгінген күні: 26.03.2023).

27 Вопросы молодежи NEET - Not in Education, Employment or Training // Economic Research Institute Kazakhstan URL: https://economy.kz/ru/Novosti_instituta/id=5668 (жүгінген күні: 26.03.2023).

28 Қазақстан Республикасының Мемлекеттік жастар саясаты // Әділет Заң URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000285> (жүгінген күні: 26.03.2023).

29 ҚР халықты жұмыспен қамту Заңы // Әділет Заң URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1600000482> (жүгінген күні: 26.03.2023).

30 18-29 жас аралығындағы NEET жастарын, оның ішінде 2018 жылғы түлектерді жұмысқа орналастыру және әлеуметтендіру жол картасы. // Әділет заң URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1800000583> (жүгінген күні: 26.03.2023).

31 Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020 – 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы // Әділет заң URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000988> (жүгінген күні: 26.03.2023).

32 Почти 14% занятых в РК — неформально занятые. // Finprom URL: <https://finprom.kz/ru/article/pochti-14-zanyatyh-v-rk-neformalno-zanyatye-eti-grazhdane-obychno-rabotayut-bez-garantij-strahovok-otpuskov-i-v-celom-slabo-zashisheny-trudovym-zakonodatelstvom> (жүгінген күні: 01.04.2023).

33 «Қазақстандағы NEET жастардың әлеуметтік ұстанымдары»: «Жастар» ҒЗО, Астана, 2022. – 125 б.

34 (Education at a Glance // OECD iLibrary URL: https://www.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2020_69096873-en (дата обращения: 01.04.2023).)

35 Key Features of the Education System of Iceland // European Commission. Eurydice URL: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/iceland/overview> (жүгінген күні: 01.04.2023).

36 Norway should do more to improve job prospects of low-skilled youth // OECD.org URL: <https://www.oecd.org/newsroom/norway-should-do-more-to-improve-job-prospects-of-low-skilled-youth.htm> (жүгінген күні: 02.04.2023).

37 «Серпін – 2050» мемлекеттік бағдарламасы // East Kazakhstan Technical University URL: <https://www.ektu.kz/enrollee/admission/serpin/serpin.aspx> (жүгінген күні: 05.04.2023).

38 Business incubator // Youth business international URL: <https://www.youthbusiness.org/member/most-business-incubator-kazakhstan> (жүгінген күні: 05.04.2023).

39 Образовательная программа // Благотворительный фонд "Сэби". URL: <https://www.saby.kz/ru/programs/sport-zdorove-dostizheniya> (жүгінген күні: 05.04.2023).

1-қосымша **Талдамалы жазба**

Жоба авторы: Нәси С.Қ.
Ғылыми жетекші: Абишева М.А.

Жоба идеясы	NEET жастары арасындағы кедейлікті еңсеру жөніндегі мемлекеттік саясатты жетілдіру
Проблемалық жағдай (кейс)	2018 жылы Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің фокус-топтық зерттеу нәтижелері бойынша NEET жастарының жеті түрін атады[1]: 8) Ата-анасының немесе жұбайының асырауындағылар: білімі бар, белгілі практикалық дағдылары бар, бірақ оқуын және жұмысын жалғастырғысы келмейтіндер. Зерттеу бағдарламасының бір бөлігі ретінде дайындалған мемлекеттік саясат саласындағы жас зерттеушілердің өткізген зерттеуге сәйкес NEET жастарының 53,8% ата-анасының, тағы 19,7% жұбайының асырауында, ал қалған 24,7% мезгіл-мезгіл жұмыс істеп ақша

табады

9) Жас балалары бар жас келіншектер мен жалғызбасты аналар.

10) Табысы тұрақты емес фрилансерлер

11) Егіншілікпен немесе мал шаруашылығымен айналысатын ауыл жастары.

12) Мүгедектігі бар жастар.

13) Тұрмысы төмен отбасылардан шыққандар: оқуын қалайтын, бірақ оқуын жалғастыруға мүмкіндігі жоқ мектеп түлектері.

14) Нашақорлық пен маскүнемдіктен зардап шегетін, реабилитациядан өтіп жатқан әлеуметтік жастар.

Қазақстандағы жастар арасында NEET көрсеткіштерінің егде жастағы топтармен салыстырғанда жоғары болуының бірнеше ықтимал себептері бар. Себептердің бірі жастардың дағдылардың, жұмыс тәжірибесінің және біліктілігінің болмауына байланысты білім алуға және жұмысқа орналасу мүмкіндіктеріне қол жеткізуде көбірек кедергілерге тап болуы мүмкін. Бұған қоса, көптеген жастар кедейлік және әлеуметтік оқшаулану сияқты әлеуметтік және экономикалық қиындықтарға тап болуы мүмкін, бұл олардың еңбек нарығына кіруін қиындатады.

NEET феноменіне ықпал ететін негізгі факторлардың бірі – **білімге қолжетімділіктің жоқтығы**. Бұған білімнің қымбаттығы, мектептерден қашықтығы сияқты әртүрлі факторлар себеп болуы мүмкін. Жастар білім алуға қол жеткізе алмаса, жұмыс табуда немесе оқыту бағдарламаларына қатысуда қиналады, бұл кедейшілік пен әлеуметтік оқшаулануға әкеледі.

2022 жылғы есеп бойынша NEET жастарының жартысынан көбі тек 9-11 сынып аттестаттарына ие. Жастардың тек 12,4% ғана жоғарғы оқу дипломын иеленсе, қалған 29,5% орта білім алған [2].

Қазақстандағы маңызды мәселе болып табылады, жұмысқа орналасу немесе мансап құруда көптеген қиындықтар бар. Қазақстан экономикасы дамып келе жатқан ел, бірақ еңбек нарығы көптеген жастар үшін қиын болып қалуда. Көптеген жастар жұмысқа орналасу мүмкіндігінің жоқтығына, тәжірибенің шектеулі болуына және жұмыс орындарына бәсекелестікке байланысты жұмыс табуда қиындықтарға тап болады.

ҚР Ұлттық статистика бюросының 2022 жылдың IV-тоқсанында жүргізген есебі бойынша, республика бойынша жұмыспен қамтылмағандар саны 456,1 мың адам болса, оның 3,8% 15-28 жас аралығындағы жастар [3].

Жұмыссыз халықтың саны нақтырақ қарастыратын болсақ, 2022 жылғы есеп бойынша жалпы жұмыссыз жастардың саны 73 567 мың адам болды, олардың 49 233 (66,9%) қала тұрғындары болса, 24334 (33,1%) адам ауылды мекенде тұратын адамдар. Ал NEET жастарының үлесі 2022 жылы – 6,3% құрады [1].

Білімге қол жетімділіктің төмендігі және жұмыссыздық біздің еліміздегі NEET жастарының кедейлігіне айтарлықтай әсер етуі мүмкін. Білім мен жұмысқа орналасудың болмауы кедейлік циклін тудыруы мүмкін, одан шығу қиын. Білім алу мүмкіндігі болмаса, NEET жастары тұрақты жұмыссыздық пен қаржылық

	<p>тұрақсыздыққа әкелетін ең төменгі күнкөріс деңгейін қамтамасыз ететін жұмысқа орналасу үшін қажетті дағдыларға немесе біліктілікке ие болмауы мүмкін.</p> <p>Сонымен қатар, табыс пен мүмкіндіктің болмауы үмітсіздік сезімін тудыруы және кедейліктен шығуды қиындатуы мүмкін. Бұл кеңірек Әлеуметтік және экономикалық салдарға, соның ішінде өнімділіктің төмендеуіне және әлеуметтік теңсіздіктің өсуіне әкелуі мүмкін.</p> <p>ҚР Ұлттық статистикалық бюросының 2022 жылдың III-тоқсанындағы есебі бойынша табысы ең төменгі күнкөріс деңгейінен төмен халықтың үлесі (кедейшілік деңгейі) 5,3% құрады. 1 қарашадағы жағдай бойынша 700 мыңға жуық қазақстандық (699 095) атаулы әлеуметтік көмек (АӘК) алады [24].</p> <p>Оның ішінде АӘК алатын жас қазақстандықтардың саны 3,3 % (124 411 адам) [4].</p> <p>Осы санаттағы жастардың өңірлік көрсеткіштерін қарастыратын болсақ, 2022 жылдың соңғы тоқсанындағы NEET жастарының ең көп бөлігі Ұлытау (9,7 %), Қызылорда (7,8%), Алматы (7,6%) облыстарына тиеселі болса, ең төмен көрсеткіштерге Шығыс (3,9%), Батыс (2,7%) облыстары ие. Республикалық мәртебесі бар қалаларды алатын болсақ, NEET жастарының саны орташа 6,2%. [5].</p>
<p>Аталмыш проблеманың қазірде шешімдері бар</p>	<p>Мемлекеттік жастар саясатының тұжырымдамалары (1999 ж., 2013 ж., 2023 ж.), "Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік жастар саясаты туралы" Заң (2004 ж.), сондай-ақ қабылданған бірқатар басқа құжаттар, елімізде жастар саясаты белсенді іске асырылуда. Бұл саясаттың басымдықтары "Қазақстан-2050" Стратегиясының негізгі мақсаттарының бірі болып табылады.</p> <p>NEET жастарды қолдау саласында іске асырылып жатқан бағдарламалар білім беру, Еңбек және жұмыспен қамту, денсаулықты сақтау, шығармашылық әлеуетті дамыту саласындағы жастардың әлеуметтік құқықтарын қамтамасыз етуге, жастарды кеңінен әлеуметтендіру үшін жағдайлар жасауға және патриотизм құндылықтарын қалыптастыруға бағытталған.</p> <p>Негізгі бағдарламалардың бірі-білім беру ұйымдарының жұмыссыз түлектеріне, сондай-ақ оқу аяқталғаннан кейін үш жыл ішінде 29 жасқа дейінгі жұмыссыз жастарға арналған "Жастар тәжірибесі".</p> <p>Сондай-ақ, еңбек нарығында жастардың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға бағытталған "бірінші жұмыс орны" бағдарламасы жүзеге асырылуда. Осы бағдарлама аясында Жастар қажетті еңбек дағдыларын игеруге және бірінші жұмыс орнына бейімделуге мүмкіндік алады. Бағдарламаға қатысу ұзақтығы 12 айдан 18 айға дейін.</p> <p>Жастарды жұмыспен қамтуға жәрдемдесу жөніндегі қосымша шаралар Жұмыспен қамту орталықтарына кейіннен зейнеткерлік жасқа толған жұмыскерлерді ауыстыра отырып, жобаға қатысушыларды жұмысқа орналастыруға мүмкіндік беретін "ұрпақтар келісімшарты" жобасы арқылы іске асырылады.</p> <p>Сондай-ақ, жастар саясаты шеңберінде өмірлік қиын жағдайға тап болған жастарды жұмыспен қамту және жұмысқа</p>

	<p>орналастыруды қамтамасыз ету бойынша іс-шаралар өткізіледі, сондай-ақ Жастар бастамаларын қолдайтын және жастардың идеяларын іске асыру үшін гранттық және тәлімгерлік қолдау көрсететін "Zhas Project" жобасы іске асырылуда. "Zhas Project" жобасы аясында Қазақстанның түрлі өңірлерінде жүздеген жобалар іске асырылды.</p> <p>ЖОО мен техникум түлектерінің жұмысқа орналасу мүмкіндіктерін қамтамасыз ету үшін Жастар ресурстық орталықтары ұйымдастыратын бос орындар жәрмеңкелері өткізіледі. Осы іс-шараларда ірі бизнес өкілдері Қазақстан жастары үшін мыңдаған жұмыс орындарын ұсынады.</p> <p>"Гоннавигация" жобасы аясында жастарға заманауи кәсіптер үшін қажетті дағдылар мен құзыреттіліктерді дамытуға көмектесу үшін экономиканың түрлі салаларындағы мамандармен мастер-класстар мен кездесулер өткізіледі. Сондай-ақ, психодиагностика және мамандық таңдау үшін жоғары сынып оқушыларын тестілеу ұйымдастырылады.</p> <p>Жастардың кәсіпкерлік бастамаларына гранттар мен қаржылық қолдау көрсететін бірқатар жобалар жүзеге асырылуда. Алайда, қолданыстағы мемлекеттік саясат пен бағдарламалар жастар жағдайын жақсартуға бағытталғанымен, олардың тиімді жүзеге асуында бірқатар кемшіліктер бар.</p>
<p>Аталмыш проблеманың ұсынылатын шешімі</p>	<p>Жалпы, жоба нәтижелері Қазақстандағы NEET жастар арасындағы кедейлік тиімді шаралар қабылдауды талап ететін өзекті мәселе болып қала беретінін көрсетті.</p> <p>Анықталған кемшіліктер мен зерттеу нәтижелері негізінде осы мәселенің келесі шешімі ұсынылады:</p> <p>1) кәсіптік бағдарлау бойынша мамандарды мектептерге енгізу: оқушыларға өздерінің мүдделерін, қабілеттері мен қажеттіліктерін түсінуге көмектесу үшін кәсіптік бағдарлау бойынша мамандарды мектеп бағдарламасына қосу қажет. Олар әртүрлі кәсіби жолдар мен еңбек нарығының талаптары туралы ақпарат бере алады. Сонымен қатар, мектептегі білім берудің вариативті құрамдас бөлігі ретінде студенттердің әлеуетін ашуға көмектесетін және оларға саналы мансап таңдауын қабылдау үшін қажетті ақпаратты беретін арнайы таңдау пәндерін немесе қосымша курстарды енгізу ұсынылады.</p> <p>2) жұмыспен қамту бағдарламаларының географиялық қамтылуын кеңейту: жұмыспен қамту бағдарламаларын елдің барлық аймақтарын, соның ішінде солтүстік, шығыс және батыс аймақтарын қамту үшін қайта қарау қажет. Білім мен біліктіліктің қолжетімділігін арттыру осы аймақтардағы жастардың еңбек нарығында бәсекеге түсуі және жұмыспен қамту жобаларына қатысуы үшін де маңызды.</p> <p>3) еңбек мобильділік орталығының (ЕМО) қызметкерлері үшін бонустық еңбекақы төлеу жүйесін енгізу: ЕМО қызметкерлерінің тиімді жұмысын ынталандыру және үздік нәтижелерге қол жеткізу үшін бонустық еңбекақы төлеу жүйесін енгізу ұсынылады. Бонустар жұмыспен қамту деңгейі, жұмыссыздықтың төмендеуі, кәсіби дайындықтың тиімділігі және жастарға жұмыс іздеуге көмектесу сияқты нақты көрсеткіштерге қол жеткізуге байланысты болуы мүмкін.</p>

	4) Instagram, TikTok, Facebook, YouTube сияқты танымал әлеуметтік желілерді пайдалану арқылы жастардың жұмыссыз жастарға арналған қолданыстағы мемлекеттік және мемлекеттік емес бағдарламалар туралы хабардарлығын арттыруға мүмкіндік береді. Мақсатты аудиторияның қызығушылықтары мен ерекшеліктеріне негізделген мақсатты жарнама тиімді құрал бола алады.
Күтілетін нәтиже	Осы ұсынымдарды қабылдау мемлекеттік органдарға Қазақстандағы NEET жастары арасындағы кедейлікті азайтуға және олардың әлеуметтік-экономикалық интеграциясы үшін қолайлы жағдайлар жасауға өз күш-жігерін жұмылдыруға мүмкіндік береді. Ұсынылған шешім NEET жастарының елдегі жағдайын жақсартуға бағытталған бағдарламалар мен саясаттарды әзірлеу және іске асыру үшін негіз ретінде пайдаланылуы мүмкін.
Әдебиет	<p>1 Қазақстандағы NEET жастары қандай // Ranking.kz</p> <p>2 ҚР білім // Қазақстан Республикасы Стратегиялық Жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы</p> <p>3 ҚР жұмыссыздық деңгейі // Қазақстан Республикасы Стратегиялық Жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы URL: https://new.stat.gov.kz/industries/labor-and-income/stat-empt-unempl/</p> <p>4 Уровень бедности в Казахстане // El.kz URL: https://el.kz/ru/uroven-bednosti-v-kazahstane-sostavil-53_58876/ (жүгінген күні: 26.03.2023). «Қазақстан жастары – 2022» ұлттық баяндамасы. = Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2022». = National report “Youth of Kazakhstan – 2022”. – Астана, 2022. – 384 б.</p> <p>5 OECD (2021), OECD Skills Strategy Kazakhstan : Assessment and Recommendations, OECD Skills Studies, OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/39629b47-en</p>

2-қосымша

Сараптамалық сұхбат

Құрметті сарапшы!

Сараптамалық сұхбат сұрақтарына жауап беруге уақыт бөлуді сұраймыз. Сараптамалық сұхбат "NEET жастар арасындағы кедейлікті еңсеру жөніндегі мемлекеттік саясатты жетілдіру" магистрлік жобасы шеңберінде өткізіледі, оның мақсаты NEET жастар арасындағы кедейлікті төмендетуге бағытталған мемлекеттік саясат пен бағдарламаларды талдау болып табылады. Уақытыңыз бен қолдауыңыз үшін рахмет!

1. Қазіргі уақытта көптеген мемлекеттердің алдында тұрған негізгі проблемалардың бірі-жастар арасындағы кедейлік, атап айтқанда NEET жастар. Зерттеулерге сәйкес, бұл топтағы адамдар қауіпті, бұл жұмыссыздық,

нашақорлық, қылмыс және т.б. сияқты күрделі әлеуметтік мәселелерге әкелуі мүмкін. Алайда, бұл саясаттың тиімділігі белгілі бір сұрақтар туғызады. Сіздің ойыңызша, жастар арасындағы кедейлікті төмендету бойынша қазіргі мемлекеттік саясаттың тиімділігі қандай?

2. Көптеген басқа елдердегідей, Қазақстанда жұмыс істемейтін және оқымайтын жастардың жоғары үлесі өте өзекті мәселе ретінде қарастырылады. Басқа мемлекеттермен салыстырғанда Қазақстандағы NEET деңгейі 6,3% құрайды, бұл салыстырмалы түрде төмен. Мысалы, 2021 жылы АҚШ - та бұл көрсеткіш 12,2%, Ресейде - 12,4%, Ұлыбританияда - 10,5%, Италияда-18,9% болды (сайтқа сәйкес Ourworldindata.org). NEET құбылысының себептері, әр түрлі елдердің әлеуметтанушыларының пікірінше, әр түрлі болуы мүмкін. Дамыған мемлекеттерде жастардың осы санатының пайда болуының негізгі себебі әлеуметтік қолдаудың жоғары деңгейі болып табылады. Жәрдемақы алғаннан кейін адам жұмысқа деген ынтасын жоғалтуы мүмкін. Дамушы елдерде NEET-тің көпшілігі жақсы білім ала алмайтын және лайықты жұмыс таба алмайтын аз қамтылған отбасылардан шыққан. Көбінесе олар девиантты мінез-құлыққа жүгінуге мәжбүр болады, бұл қоғамның бір бөлігін маргинализациялауға әкеледі. Біздің елде NEET санатындағы жастардың санын азайту үшін қандай әрекеттер тиімді болуы мүмкін деп ойлайсыз?

3. Қазіргі уақытта жастарға білім алу және кәсіби даму үшін көбірек мүмкіндіктер берілуде, бірақ NEET жастарының үлесі әлі де жоғары. Біздің еліміздегі NEET жастары үшін нақты қандай әлеуметтік қолдау құралдары мен тетіктері бар? Бұл құралдарды қолдануға тырысатын жастар қандай қиындықтарға тап болады және сіздің ойыңызша, бұл мәселелер немен байланысты?

4. NEET-жастар арасында кедейлікті төмендетуге бағытталған басқа елдердегі табысты бағдарламалар мен бастамалардың қандай мысалдарын келтіре аласыз, олар Қазақстан Республикасының контекстінде қолданылуы мүмкін?

5. Мемлекеттік және үкіметтік емес ұйымдар дәстүрлі түрде NEET-те жастар арасындағы кедейлік мәселесін шешуде маңызды рөл атқарады сіздің ойыңызша, Қазақстан Республикасындағы NEET-жастар арасындағы кедейлік мәселесін шешуде мемлекеттік және мемлекеттік емес ұйымдардың рөлі қандай және олар жақсы нәтижелерге қол жеткізу үшін қалай ынтымақтаса алады?

6. Қазақстан Республикасындағы NEET жастарының табыс деңгейін арттырып, жұмысқа орналасуы үшін біліктілік пен білімнің жоғары деңгейі қажет. Демек, бұл мақсатқа жетудің маңызды құралы білім беру және кәсіптік оқыту болып табылады. Осы саладағы жағдайды жақсарту үшін қандай

шаралар қолдануға болады және осы факторлардың осы процестегі рөлі қандай?

7. Заңнама мемлекеттің әлеуметтік мәселелерді, соның ішінде NEET жастар мәселесін шешудің негізгі құралдарының бірі болып табылады. Қазақстан Республикасында жастардың осы санатының жағдайын жақсарту үшін заңнамаға өзгерістер енгізу талап етілуі мүмкін. Сіздің ойыңызша, қандай құқықтық өзгерістер қажет және бұл өзгерістердің салдары қандай болуы мүмкін?

8. Біздің сұхбатымыздың соңғы сұрағы. Қазақстан Республикасындағы NEET жастары арасындағы кедейлік мәселесін зерттеудің маңызды аспектісі болып табылады, өйткені мемлекеттік саясаттың тиімділігін бақылау және бағалау осы саладағы табыстың кілті болып табылады.

Осы тұрғыда Қазақстан Республикасындағы NEET жастар арасындағы кедейлікті азайту жөніндегі мемлекеттік саясаттың тиімділігін бақылау және бағалау үшін қандай құралдар мен тетіктер пайдаланылады және оларды неғұрлым маңызды нәтижелерге қол жеткізу үшін қалай жақсартуға болады?

Уақытыңыз үшін және NEET жастар мәселесін зерттеуге қосқан үлесіңіз үшін тағы да алғыс айтамыз!